

Fakulti Seni Gunaan Dan Kreatif

**PERUBAHAN DAN CABARAN ADAT ISTIADAT
PERKAHWINAN MASYARAKAT SUNGAI:
KAJIAN KES DI KAMPUNG PENANGAH, SABAH.**

Ronley Saringan

**Ijazah Sarjana Muda Seni Gunaan dengan Kepujian
(Pengurusan Seni)
2007**

**PERUBAHAN DAN CABARAN ADAT ISTIADAT PERKAHWINAN
MASYARAKAT SUNGAI.
KAJIAN KES DI KAMPUNG PENANGAH, SABAH.**

RONLEY SARINGAN

Projek ini merupakan salah satu keperluan untuk
Ijazah Sarjana Muda Seni Gunaan dengan Kepujian
(Pengurusan Seni)

Fakulti Seni Gunaan dan Kreatif
UNIVERSITI MALAYSIA SARAWAK

2007

UNIVERSITI MALAYSIA SARAWAK

BORANG PENGESAHAN STATUS TESIS / LAPORAN

JUDUL: **PERUBAHAN DAN CABARAN ADAT ISTIADAT PERKAHWINAN
MASYARAKAT SUNGAI.
KAJIAN KES DI KAMPUNG PENANGAH, SABAH.**

SESI PENGAJIAN : 2004 / 2007

Saya **RONLEY SARINGAN**

mengaku membenarkan tesis / laporan * ini disimpan di Pusat Khidmat Maklumat Akademik, Universiti Malaysia Malaysia Sarawak dengan syarat-syarat kegunaan seperti berikut:

1. Tesis / Laporan adalah hakmilik Universiti Malaysia Sarawak.
2. Pusat Khidmat Maklumat Akademik, Universiti Malaysia Sarawak dibenarkan membuat salinan untuk tujuan pengajian sahaja.
3. Pusat Khidmat Maklumat Akademik, Universiti Malaysia Sarawak dibenarkan membuat pendigitan untuk membangunkan Pangkalan Data Kandungan Tempatan.
4. Pusat Khidmat Maklumat Akademik, Universiti Malaysia Sarawak dibenarkan membuat salinan tesis / laporan ini sebagai bahan pertukaran antara institusi pengajian tinggi.
5. * sila tandakan ☒

☐

SULIT

(Mengandungi maklumat yang berdarjah keselamatan atau kepentingan seperti termaktub di dalam AKTA RAHSIA RASMI 1972)

☐

TERHAD

(Mengandungi maklumat Terhad yang telah ditentukan oleh Organisasi / badan di mana penyelidikan dijalankan)

☐

TIDAK TERHAD

Disahkan

Tandatangan Penulis

Tarikh :

Alamat Tetap :

St. John Penangah, P.O.Box 105,
89300 Telupid, Sandakan,
Sabah.

Tandatangan Penyelia

Tarikh :

Catatan : * Tesis / Laporan dimaksudkan sebagai tesis bagi Ijazah Doktor Falsafah, Sarjana Muda
* Jika Tesis / Laporan ini SULIT atau TERHAD, sila lampirkan surat daripada pihak berkuasa / organisasi berkenaan dengan menyatakan sekali sebab dan tempoh tesis / laporan ini perlu dikelaskan sebagai SULIT atau TERHAD.

PENGAKUAN

Projek bertajuk **“Perubahan dan Cabaran Adat Istiadat Perkahwinan Masyarakat Sungai. Kajian Kes Di Kampung Penangah, Sabah”** telah disediakan oleh **Ronley Saringan** dan telah diserahkan kepada Fakulti Seni Gunaan dan Kreatif sebagai memenuhi syarat untuk Ijazah Sarjana Muda Seni Gunaan dengan Kepujian **Pengurusan Seni**.

Diterima untuk diperiksa oleh:

(Puan Qistina Donna Lee Abdullah)

Tarikh:

PENGHARGAAN

Saya ingin merakamkan setinggi-tinggi penghargaan kepada semua pihak yang telah membantu saya semasa kajian ini dijalankan sehingga selesai. Pertama sekali kepada penyelia saya Puan. Quistina Donna Lee Abdullah yang banyak memberi bimbingan, tunjuk ajar dan teguran yang membina dalam usaha saya membuat kajian ini. Diatas usaha beliau yang tidak pernah jemu itu, sekali lagi saya mengucapkan ribuan terima kasih.

Ucapan terima kasih juga saya tujukan kepada penduduk Kampung Penangah, Alitang, Diwara dan Malikup yang memberikan kerjasama kepada saya ketika membuat kajian ini. Tanpa kerjasama daripada penduduk kampung, kajian ini tidak mungkin selesai sebagaimana yang ada.

Selain itu, ucapan terima kasih dan penghargaan ini saya tujukan khusus kepada Rev. Musa Ambai, En. Saringan Jambai, En. Osmon Lutiam dan En.Sidrecce Titoh yang telah banyak memberikan keterangan tentang maklumat tambahan yang diperolehi sama ada yang berbentuk cerita asal-usul, adat istiadat Masyarakat Sungai atau sejarah Kampung Penangah.

Akhir sekali, saya mengucapkan terima kasih kepada ahli keluarga dan rakan-rakan saya yang tidak pernah jemu memberi semangat dan menyokong saya dari segi kewangan dan juga motivasi untuk terus berusaha bersungguh-sungguh dalam menyelesaikan kajian ini.

ISI KANDUNGAN

MUKA SURAT

Halaman Tajuk	i
Borang Pengesahan	ii
Pengakuan	iii
Penghargaan	iv
Isi Kandungan	v-vi
Senarai Jadual	vii
Senarai Rajah	viii
Abstrak	ix
<i>Abstract</i>	x

BAB 1 PENGENALAN

1.1 Pengenalan	1-2
1.2 Definisi	
1.2.1 Adat	3-4
1.2.2 Cabaran	4
1.2.3 Perkahwinan	5
1.2.4 Perubahan	6
1.3 Objektif / Tujuan	7-8
1.4 Hipotesis	9
1.5 Skop Kajian	9
1.6 Permasalahan Kajian	10
1.7 Kepentingan Kajian	11-12
1.8 Kesimpulan	12

BAB 2 SOROTAN KESUSASTERAAN

2.1 Pengenalan	13
2.2 Perubahan Budaya	14-16
2.3 Adat Istiadat Perkahwinan	16-18
2.4 Sejarah Orang Sungai	18-19
2.5 Kesimpulan	20

BAB 3 METODOLOGI KAJIAN

3.1 Pengenalan	21
3.2 Lokasi Kajian	22-23
3.3 Sumber Data	24-28
3.3.1 Data Primer	
3.3.2 Data Sekunder	
3.4 Populasi	29-30
3.5 Persempelan	30
3.6 Instrumen Kajian	31-32
3.7 Limitasi Kajian	33
3.8 Kesimpulan	34

Bab 4 ANALISA DAN HASIL DAPATAN KAJIAN

4.1 Pengenalan	35
4.2 Penganalisaan Data	
4.2.1 Borang Soal Selidik	36-59
4.2.1.1 Latarbelakang Responden	
4.2.1.2 Amalan Adat Istiadat Perkahwinan	
4.2.1.3 Perubahan Adat Istiadat Perkahwinan	
4.2.1.4 Cadaran-Cabaran	
4.2.1.5 Cadangan	
4.2.2 Temuramah	60-92
4.2.2.1 Daerah Tongod	
4.2.2.2 Kampung Penangah	
4.2.2.3 Adat Istiadat Perkahwinan	
4.2.2.4 Sistem Berian atau “Buru	
4.2.2.5 Pakaian	
4.2.2.6 Adat dan Pantang Larang	
4.2.2.7 Perubahan Dalam Adat istiadat Perkahwinan	
4.2.2.8 Cabaran-Cabaran	
4.3 Kesimpulan	93

Bab 5 CADANGAN DAN RUMUSAN KAJIAN

5.1 Pengenalan	94
5.2 Rumusan	95-97
5.3 Cadangan	97-99
5.4 Cadangan Untuk Pengkaji Akan Datang	100-101
5.5 Kesimpulan	102
 Bibliografi	 103-105
Lampiran	
Borang Soal Selidik	106-114
Skrip Temuramah	115-120
Gambar Perkahwinan	121-128

SENARAI JADUAL

Jadual 1: Umur Responden

Jadual 2: Agama Responden

Jadual 3: Responden yang Menggunakan Adat Istiadat Perkahwinan Orang Sungai.

Jadual 4: Responden yang mengatakan adat istiadat perkahwinana
Orang Sungai masih sesuai di gunakan pada zaman moden.

Jadual 5: Responden yang mengatakan berlaku perubahan dalam
upacara perkahwinan.

Jadual 6: Responden yang mengatakan berlaku perubahan sistem berian atau
buru dalam perkahwinan.

Jadual 7: Responden yang mengatakan berlaku perubahan dalam
pakaian perkahwinan.

Jadual 8: Responden yang mengatakan berlaku perubahan dalam
pantang larang perkahwinan.

Jadual 9: Sebab-Sebab Perubahan

Jadual 10: Cabaran-Cabaran yang dihadapi oleh Orang sungai

SENARAI GAMBARAJAH

Rajah 1: Peta Sabah

Rajah 2: Graf Bar Umur Responden

Rajah 3: Graf Bar Agama Responden

Rajah 4: Graf Bar responden yang menggunakan Adat Istiadat Perkahwinan Orang Sungai

Rajah 5: Carta Pai responden yang mengatakan adat istiadat perkahwinana Orang Sungai masih sesuai di gunakan pada zaman moden.

Rajah 6: Graf Bar responden yang mengatakan berlaku perubahan dalam upacara perkahwinan.

Rajah 7: Graf Bar responden yang mengatakan berlaku perubahan sistem berian atau buru dalam perkahwinan.

Rajah 8: Graf Bar responden yang mengatakan berlaku perubahan dalam pakaian perkahwinan.

Rajah 9: Carta Pai responden yang mengatakan berlaku perubahan dalam pantang larang perkahwinan.

Rajah 10: Carta Pai Cabaran-Cabaran yang dihadapi oleh Orang Sungai.

Rajah 11: Cabaran-Cabaran yang dihadapi oleh Orang Sungai.

Abstrak

Kajian ini dijalankan untuk mengkaji perubahan dan cabaran dalam adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai yang terdapat di Daerah Tongod iaitu di Kampung Penangah, Sabah. Kajian ini menerangkan adat istiadat perkahwinan yang diamalkan oleh Masyarakat Sungai yang merangkumi beberapa peringkat iaitu merisik, pertunangan, hari persandingan, sistem berian, pakaian pengantin dan pantang larang yang digunakan oleh Masyarakat Sungai dalam proses upacara perkahwinan. Tujuan kajian ini dijalankan adalah untuk mengenalpasti perubahan-perubahan yang berlaku di dalam adat istiadat perkahwinan disamping membincangkan cabaran-cabaran yang dihadapi oleh Masyarakat Sungai dalam mengekalkan pengamalan adat istiadat perkahwinan pada zaman moden ini.

Abstract

This research focuses on the changes in the marriage customs of Sungai Community in Tongod District especially at Kampung Penangah, Sabah. This research looks at practices in Sungai marriage customs such as Merisik, Pertunangan, Hari Persandingan, Sistem Berian, Pakaian Pengantin and Pantang Larang. The researcher also would like to identify changes in the marriage customs of the Sungai community, besides studying the challenges face by the community in preseving these traditional customs in the moden era.

BAB 1 : PENGENALAN

1.1 PENGENALAN

Masyarakat Sungai merupakan salah satu daripada etnik yang terdapat di negeri Sabah. Masyarakat Sungai ini dikenali sempena dengan tempat tinggal tradisi mereka iaitu tinggal di pinggir-pinggir sungai. Kebanyakan Orang Sungai terdapat di Bahagian Sandakan iaitu di Daerah Kinabatangan, Beluran dan Tongod serta terdapat sebilangan kecil di Daerah Kudat. Menurut R. Jalimin Jainin, etnik “Sungai” ini lahir sempena dengan nama-nama sungai yang di duduki mereka dan nama “sungai” itu diambil dari nama tasik atau sungai yang besar di zaman nenek moyang mereka dahulu. Sungai Kinabatangan, Sungai Paitan dan Sungai Labuk merupakan tempat tinggal Masyarakat Sungai.

Masyarakat Sungai di Daerah Tongod terdiri daripada sub etnik iaitu Kalabuan, Makiang, Rumanau dan Sinabu yang tinggal di pinggir Sungai Kinabatangan. Masyarakat Sungai masih lagi mengamalkan cara hidup lama iaitu bercucuk tanam dan nelayan namun terdapat anak-anak mereka yang berpelajaran dan bekerja di jabatan-jabatan kerajaan. Seperti etnik Kadazandusun, Bajau, Murut dan sebagainya, Masyarakat Sungai juga mempunyai adat dan kebudayaan tradisinya yang tersendiri. Namun begitu, dalam konteks kajian ini penyelidik hanya mengkaji adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai di kampung Penangah sahaja.

Perkahwinan dalam konteks Masyarakat Sungai merupakan satu kewajipan bagi seseorang yang telah dewasa dan mesti dilakukan menggunakan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai. Soal perkahwinan biasanya memakan masa yang lama kerana terdapat beberapa peringkat amalan tradisi yang harus dilalui. Kebiasaannya dalam Masyarakat Sungai, seseorang yang telah berkahwin akan dianggap orang yang telah dewasa dan matang serta boleh diajak berbincang dalam sesuatu perundingan. Ini menunjukkan bahawa apabila seseorang itu telah berkahwin, kita dapat melihat berlaku perubahan pada status dan peranan seseorang itu. Dimana, individu itu mempunyai tugas dan tanggungjawab yang lebih besar khususnya dalam keluarga dan masyarakat amnya.

Namun begitu, adat perkahwinan Masyarakat Sungai tidak terkecuali daripada mengalami perubahan seperti yang dialami oleh etnik- etnik lain seperti Kadazandusun, Murut, Bajau dan sebagainya dari semasa ke semasa. Perubahan ini menunjukkan bahawa budaya itu bukanlah sesuatu yang kekal atau statik tetapi mengalami perubahan secara-cara perlahan-lahan tanpa di sedari oleh pengamalannya. Faktor pembangunan dan modenisasi yang berlaku di negara ini telah memberi kesan terhadap budaya Masyarakat Malaysia amnya. Faktor tersebut bukan sahaja membawa perubahan tetapi juga mewujudkan pelbagai cabaran yang harus di tempuhi oleh Masyarakat Sungai dalam pengekalan dan pengamalan adat istiadat perkahwinan.

1.2 DEFINISI

1.2.1 Adat

Adat merupakan suatu bentuk tingkahlaku dan cara manusia berfikir yang telah wujud dan diamalkan sebegitu lama sehingga dianggap sebagai satu tradisi termasuk di dalam konsep ini ialah cara hidup sehari-hari dan pola-pola budaya yang jelas dilihat melalui kekerapan amalannya. Melalui definisi tersebut, sebelum sesuatu tingkahlaku itu menjadi adat dan tradisi, tingkahlaku tersebut mestilah diperakui, diamalkan dan seterusnya diperturunkan kepada generasi-generasi yang berikutnya. Adakalanya penerimaan sesuatu amalan itu di perteguhkan lagi oleh hukum-hukum adat mereka yang melanggar adat akan didenda atau dikenakan isbal sosial atau hukuman. (Norazit Selat, 1989).

Adat merupakan peraturan atau cara-cara melakukan sesuatu yang menjadi kebiasaan majlis rasmi untuk menyambut sesuatu peristiwa seperti pertabalan, perkahwinan dan suatu pertalian tingkahlaku yang melibatkan makna simbolik yang digunakan untuk memperingatkan satu-satu kerajinan manusia atau benda. Ia khususnya mempunyai fungsi sebagai menguatkan nilai-nilai tertentu yang ditegaskan oleh kebudayaan. (Mohd Fuad Abdullah, 1989).

Adat resam adalah tabiat, amalan sopan santun dan kebiasaan yang sesetengahnya dimanifestasikan dalam bentuk upacara. Adat resam merupakan perencah kehidupan sesebuah masyarakat dan sebahagian kebudayaan memberi ciri dan identiti kepada sesuatu komuniti atau kelompok manusia. Adat tersebut diwarisi dan sentiasa mengalami perubahan serta dikaitkan dengan peraturan dan pantang larang yang dijelmakan dalam pelbagai peringkat kitaran dalam hidup manusia seperti kelahiran, perkhatan, petunangan dan perkahwinan, kematian juga dikaitkan dengan kegiatan ekonomi dan lain-lain lagi. (Kathi Galis, 1990)

1.2.2 Cabaran

Menurut Ismail Zain (2003) cabaran ialah *A situation or difficulty that tests one's ability to do something* ataupun satu situasi atau kesukaran yang menguji kebolehan kita membuat sesuatu. Melalui definisi di atas maka kita dapati bahawa cabaran itu sebenarnya satu situasi atau kesukaran yang perlu kita tempuhi. Jika sesuatu situasi itu tidak ada kesukaran maka ianya bukanlah cabaran. Manakala yang lebih penting lagi kesukaran yang dilalui itu haruslah mempunyai ciri-ciri untuk menguji diri seseorang individu ataupun sesuatu komuniti untuk bertindak membuat sesuatu.

1.2.3 Perkahwinan

Menurut Robiah K. Hamzah (2001), Perkahwinan adalah penyatuan atau cantuman dua personaliti yang berbeza dengan tujuan untuk mencapai peningkatan kematangan dan kegembiraan untuk menyambut seruan Allah bagi menambahkan zuriat di muka bumi.

Perkahwinan adalah sebagai suatu kebiasaan atau peraturan yang diamalkan oleh sesetengah masyarakat bersabit dengan kesatuan diantara lelaki dan perempuan. Segala kebiasaan dan peraturan ini bersesuaian dengan pengertian adat tersebut supaya keadaan masyarakat ini seimbang dan terhindar dari malapetaka dan bencana alam. (Kahti Galis, 1990: 30).

Mengikut Lucy Mair (1965), perkahwinan merupakan penyatuan seorang lelaki dengan perempuan dan zuriat yang dilahirkan oleh si perempuan diakui sebagai anak kepada kedua-dua pihak. Perkahwinan boleh juga ditafsirkan sebagai penerimaan masyarakat terhadap hak seorang lelaki dan perempuan untuk tinggal bersama sebagai suami isteri.

1.2.4 Perubahan

Gerth dan Mills (dalam Rohana Yusof 1997: 262), perubahan sosial adalah suatu proses yang berlaku berdasarkan urutan masa terhadap peranan dan institusi sesuatu sistem sosial. Menurutnya lagi, perubahan di sifatkan sebagai ke arah kemunculan, kemerosotan ataupun pertumbuhan sesuatu sistem sosial seperti perkahwinan.

Norazit Selat(1989), evolusi atau perubahan bermaksud perubahan dan kemajuan daripada satu tahap ke satu tahap yang lain yang telah dicapai oleh manusia. Namun begitu, tajuk ini menjadi perbincangan oleh para pengkaji seperti Morgan, Tylor dan Spencer pada abad ke sembilan belas. Mereka ingin mengetahui bagaimanakah masyarakat berkembang daripada satu organisasi kecil dan mudah kepada satu organisasi yang lebih besar dan kompleks.

Menurut Wilbert E.Moore (1986), perubahan melibatkan pengertian terhadap perbezaan antara masa dahulu dengan masa kemudian. Dimana, beliau telah membuat perbandingan diantara masa dahulu dan sekarang. Ungkapan tersebut yang memperkenalkan jenis perbandingan yang sah atau yang di titikberatkan antara masyarakat sekarang yang indah dengan masyarakat dahulu yang pahit atau masyarakat yang dahulu yang agung dengan masyarakat sekarang yang mundur.

1.3 OBJEKTIF/ TUJUAN

Kajian ini bertujuan meninjau dan mengemukakan satu analisis etnografi mengenai adat yang diamalkan oleh Masyarakat Sungai. Menurut Norazit Selat, etnografi adalah satu aspek di dalam kajian antropologi yang mengkaji kebudayaan atau cara hidup sesuatu masyarakat secara deskripsi yang mana aspek ini mementingkan struktur daripada analisis makna kebudayaan yang terdapat di dalam masyarakat tersebut. Oleh yang demikian, melalui kajian yang dijalankan, tinjauan ini akan cuba untuk mengemukakan pola-pola umum dalam adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai berhubung dengan aspek perkahwinan.

Selain itu, kajian ini juga bertujuan untuk menilai sejauhmanakah pengamalan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai pada masa kini. Persoalan, sama ada adat istiadat perkahwinan masih diamalkan secara aktif atau tidak dan adakah ianya mengalami perubahan. Hal ini kerana, peredaran masa yang telah berlaku telah menyebabkan pelbagai perubahan dan perkembangan telah berlaku di negara ini amnya dan khususnya di Kampung Penangah. Salah satu aspek yang telah menerima kesan yang paling besar kepada masyarakat hari ini adalah aspek seni dan budaya. Terdapat banyak kebudayaan dan kesenian yang telah pupus akibat daripada kesan pengaruh budaya asing dan arus pembangunan pada masa kini. Oleh itu, kajian ini akan mengungkapkan perubahan-perubahan yang telah berlaku dan juga sebab-sebab perubahan dalam adat istiadat perkahwinan Orang Sungai.

Di samping itu, mengenalpasti cabaran yang dihadapi oleh Masyarakat Sungai dalam pengekalan dan pengamalan adat istiadat perkahwinan tersebut juga merupakan objektif kepada kajian ini. Pengenalpastian terhadap cabaran yang dihadapi oleh Orang Sungai akan membolehkan Masyarakat Orang Sungai melakukan sesuatu yang boleh mempertahankan adat istiadat tersebut daripada lupus di telan zaman. Dalam pada itu, Orang Sungai juga boleh merancang lebih awal untuk persediaan kepada cabaran yang akan ditempuhi pada masa akan datang.

1.4 HIPOTESIS KAJIAN

Modenisasi yang berlaku di negara Malaysia telah menyebabkan berlaku perubahan atau evolusi dalam sistem perkahwinan Masyarakat Sungai khususnya adat istiadat perkahwinan.

1.5 SKOP KAJIAN

Fokus kajian ini adalah untuk mengetahui adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai dan seterusnya menilai sejauhmana adat istiadat perkahwinan tersebut masih dipraktikkan dalam abad ke-21 kini. Adat istiadat perkahwinan yang dimaksudkan meliputi upacara perkahwinan, sistem berian, pakaian dan pantang larang yang diamalkan oleh Masyarakat Sungai dalam proses perkahwinan. Kajian ini juga merangkumi perubahan-perubahan yang berlaku dan cabaran-cabaran yang di hadapi oleh Orang Sungai dalam pengekalan dan pengamalan adat istiadat tersebut.

Namun begitu, kajian ini hanya melibatkan Masyarakat Sungai yang bermastautin di Mukim Penangah yang terletak di Daerah Tongod, Sabah. Walau bagaimanapun, skop kajian secara langsung meliputi bandar Sandakan dan Pekan Tongod kerana ramai penduduk Kampung Penangah yang bekerja dan tinggal di bandar Sandakan khususnya generasi muda.

1.6 PERMASALAHAN KAJIAN

Pada masa kini, berlaku fenomena hakisan nilai dan budaya bangsa. Fenomena ini bukan sahaja berlaku di negara ini tetapi juga di negara-negara lain yang sedang membangun. Fenomena ini meyebabkan berlaku penyerapan dan asimilasi terhadap sesuatu kebudayaan bangsa lain. Dalam konteks kajian ini, keunikan dan ketulenan adat istiadat yang diamalkan oleh Masyarakat Sungai terhakis disebabkan oleh pembangunan dan proses modenisasi yang pesat berlaku di negara ini. Oleh itu, timbul pelbagai persoalan mengenai adat istiadat yang diamalkan oleh Masyarakat Sungai. Apakah dan mengapakah hal tersebut berlaku? Sejauhmanakah adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai dianggap relevan dan masih diamalkan dalam Masyarakat Sungai yang semakin maju atau moden? Kesemua permasalahan ini akan diungkap, dikaji, di analisis dan seterusnya dijawab dalam penyelidikan yang bertajuk “Perubahan dan Cabaran Adat Istiadat Perkahwinan Masyarakat Sungai: Kajian Kes Di Kampung Penangah, Sabah”

1.7 KEPENTINGAN

Kajian ini dapat merekodkan beberapa aspek seni dan kebudayaan yang masih diamalkan oleh Masyarakat Sungai di Kampung Penangah sebelum ianya luput dari amalan dan ingatan oleh ahli-ahli Masyarakat Sungai umumnya. Keinginan ini timbul kerana pengkaji menyedari bahawa amalan-amalan adat tersebut kian luput di tinggalkan oleh generasi muda masa kini. Ini adalah akibat daripada pertembungan dan penyerapan budaya asing ke dalam kebudayaan masyarakat ini. Oleh itu, secara tidak langsung aktiviti pemeliharaan dan pemuliharaan dapat dijalankan melalui kajian ini.

Selain itu, kajian ini juga akan dapat menambahkan bahan rujukan mengenai Orang Sungai dan aspek yang dikaji kepada kerajaan, pihak swasta, penyelidik dan pelajar khususnya pelajar dari Institusi Pengajian Tinggi(IPT). Sehingga kini, belum terdapat kajian ilmiah yang dijalankan terhadap Masyarakat Sungai dalam aspek adat istiadat perkahwinan masyarakat ini. Walaupun demikian, terdapat beberapa kajian yang dilakukan mengenai Orang Sungai tetapi hanya sepintas lalu dan tidak menyentuh aspek adat istiadat perkahwinan secara mendalam dan terperinci.

Di samping itu, kajian ini juga penting sebagai panduan dan untuk memberi pengetahuan serta kesedaran kepada generasi muda Masyarakat Sungai bahawa mereka juga mempunyai tanggungjawab dalam memelihara dan memulihara adat istiadat perkawinan Masyarakat Sungai daripada lupus. Hal ini kerana, terdapat anak muda Masyarakat Sungai yang tidak mengetahui adat istiadat perkahwinan Orang Sungai walaupun mereka tinggal di kampung tersebut dan hidup bersama-sama

dengan Masyarakat Orang Sungai. Sehubungan dengan itu, adanya kajian ini membolehkan mereka mengetahui bahawa Orang Sungai juga mempunyai adat istiadat perkahwinan yang harus dipertahankan daripada lupus. Pengetahuan terhadap adat ini dapat menyedarkan mereka akan tanggungjawab mereka sebagai Orang Sungai.

1.8 KESIMPULAN

Secara umumnya, bab ini telah membincangkan tentang tajuk kajian pengkaji yang lebih berbentuk kajian sejarah terhadap satu etnik di negeri Sabah iaitu Masyarakat Sungai. Perbincangan yang meliputi objektif, skop, permasalahan dan kepentingan kajian sudah pasti memberikan gambaran yang jelas kepada pengkaji untuk melangkah ke bab seterusnya iaitu sorotan kesesusteraan. Bab seterusnya akan membincangkan tentang ulasan dan kaitan kajian dengan buku-buku, jurnal dan sebagainya kepada tajuk pengkaji yang telah di terangkan pada bab ini.

BAB 2: SOROTAN KESUSASTERAAN

2.1 PENGENALAN

Bab ini akan membincangkan tentang kajian-kajian yang telah dijalankan sebelum ini terhadap adat istiadat perkahwinan oleh individu ataupun Organisasi. Disamping itu, ulasan dan pendapat pengkaji berkaitan dengan buku dan kajian terdahulu kepada tajuk kajian pengkaji akan dimuatkan dalam bab ini sebagai rujukan kepada pengkaji. Oleh kerana, kurangnya kajian terhadap Masyarakat Sungai berkaitan dengan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai maka pengkaji menggunakan alternatif lain dengan menggunakan hasil kajian yang dijalankan terhadap suku kaum dan masyarakat yang lain sama ada dari dalam atau luar negara ini.

2.2 PERUBAHAN BUDAYA

Bronislaw Malinowski(1983) dalam bukunya bertajuk “Dinamik Bagi Perubahan Budaya: Satu Penyiasatan Mengenai Perubahan Ras Di Afrika” telah menulis atikel mengenai perubahan budaya dan beberapa esei yang melaporkan rancangan penyelidikan kepada Institusi Antarabangsa Afrika pada tahun 1931. Walaupun buku ini lebih berbentuk penulisan esei, laporan dan hanya tertumpu kepada perhubungan Ras di Afrika tetapi Bronislaw telah memberi gambaran jelas tentang penggunaan teori mengenai kontak budaya dan perubahan pada institusi yang khusus. Menurut beliau, “Perubahan budaya merupakan proses dengan mana sesuatu masyarakat yang wujud iaitu peradaban masyarakat, kerohanian dan peradaban kebendaan bertukar menjadi satu susunan masyarakat yang lain.(Bronislaw Malinowski, 1983:1)

Datu Bandira Datu Alang(1992) pula dalam bukunya bertajuk “Iranun Sejarah dan Adat Tradisi” telah mengupas tentang sejarah dan asal-asul Masyarakat Iranun termasuklah kebudayaan iaitu adat tradisi Iranun yang menyentuh adat resam, ritual dan tradisi Iranun. Melalui kajian tersebut, adat istiadat perkahwinan yang telah di bincangkan antaranya pemilihan jodoh, tatacara perkahwinan, hari persandingan, hantaran dan juga pakaian pengantin. Selain itu, beliau juga menyentuh mengenai kemasukan Masyarakat Iranun dalam Islam dan Masyarakat Iranun pada masa kini yang mengalami banyak perubahan dalam bidang sosiobudaya. Menurut beliau: “Perubahan budaya merupakan faktor yang pasti dalam peradaban manusia dan perubahan budaya ini boleh berlaku dimana-mana dan sepanjang masa”. (Datu Bandira Datu Alang,1992:86.)

Julayhi Tani(1991) dalam bukunya bertajuk ‘Sosioekonomi Komuniti Kadayan’ beliau telah mengkaji tentang asal-usul Masyarakat Kadayan yang terdapat di Sarawak amnya dan di Sibuti khususnya. Melalui kajian ini Julayhi telah menerangkan keadaan Masyarakat Kadayan khususnya yang terdapat di Kampung Satap dan juga bentuk sosioekonomi tradisional Masyarakat Kadayan yang telah mengalami perubahan dan asimilasi. Menurut Norazit Selat(1989) asimilasi merupakan suatu proses penyerapan budaya. Hal ini, menunjukkan bahawa Masyarakat Kadayan telah mengalami perubahan dari segi budaya yang amat ketara. Julayhi berpendapat bahawa perubahan Masyarakat Kadayan adalah disebabkan oleh modenisasi. Modenisasi mengikut beliau terbahagi kepada dua iaitu *non material* dan *material*. *Non material* termasuklah nilai dan fikiran-fikiran baru yang diperolehi oleh generasi muda yang belajar ataupun bekerja di bandar. Manakala *material* pula adalah pengaruh kebendaan seperti pakaian, peralatan rumah, mesin dan sebagainya.

Kedua-dua penulis Bronislaw Molinowski dan Datu Bandira Datu Alang mempunyai pendapat yang hampir sama terhadap perubahan budaya. Dimana, sesuatu budaya asal itu akan bertukar menjadi budaya yang lain ini menunjukkan bahawa budaya itu tidak kekal diamalkan selama-lamanya oleh pengikutnya kerana akan berubah disebabkan oleh faktor-faktor tertentu. Namun berbeza bagi Julayhi, beliau telah menyatakan dengan lebih spesifik agen yang membawa kepada sesuatu perubahan iaitu modenisasi. Dalam konteks kajian pengkaji, perubahan budaya Masyarakat Sungai khususnya adat istiadat perkahwinan akan menggunakan pendapat yang dikeluarkan oleh ketiga-ketiga penulis tersebut tetapi penggunaan pendapat Julayhi terhadap perubahan budaya lebih diambil perhatian. Hal ini kerana, pendapat

tersebut lebih kompleks dan sesuai bagi menunjukkan perubahan budaya dalam Masyarakat Sungai.

2.3 ADAT ISTIADAT PERKAHWINAN

Mohd Fuad Abdullah(1989) pula menulis mengenai “Melangkah Ke Jinjang Pelamin” iaitu yang menyentuh mengenai adat istiadat perkahwinan orang-orang Melayu di Sabah. Namun begitu, kajian ini hanya tertumpu kepada suku kaum Brunei, Bisaya, Bajau dan Kadayan yang terdapat di Daerah Papar, Beaufort, Kota Belud dan Sipitang. Menurut beliau, perkahwinan suku kaum di Sabah adalah satu peristiwa yang mesti dilakukan menurut adat atau susunan yang telah dilazimkan oleh sesuatu suku kaum masyarakat itu. Walaupun Mohd Fuad berpendapat bahawa buku tersebut tidak mendalam dan terperinci dalam membincangkan sesuatu perkara sebaliknya menganggap buku tersebut lebih bersifat peringatan / informatif yang hanya menyentuh tentang makna, arah, tujuan dan hakikat rahsia perkahwinan tetapi bagi pengkaji ia cukup jelas memberikan gambaran tentang makna adat istiadat dan perkahwinan. Menurut beliau, “Adat istiadat ialah peraturan atau cara-cara melakukan sesuatu yang menjadi kebiasaan majlis rasmi untuk menyambut sesuatu peristiwa (seperti pertabalan, perkahwinan dan sebagainya) dan sesuatu pertalian tingkahlaku yang melibatkan manusia atau benda. Ia khususnya mempunyai fungsi sebagai menguatkan nilai-nilai tertentu yang ditegaskan oleh kebudayaan”. Manakala, ‘perkahwinan atau nikah pula menurut istilah syara ialah ijab qabul (‘akad) yang menghalalkan persetubuhan diantara lelaki dan perempuan yang diucapkan dengan kata-kata yang menunjukkan nikah menurut peraturan yang ditetapkan oleh Islam’.

Khati Galis(1990) dalam bukunya “Adat Perkahwinan Masyarakat Bisaya Di Sarawak” telah mengkaji mengenai adat perkahwinan Bisaya. Menurut Khati, perkahwinan masyarakat ini didasari oleh pelbagai unsur kepercayaan dan amalan ritual. Di samping itu, walaupun terdapat pengaruh agama kristian dan media massa dalam masyarakat ini namun perkahwinan Masyarakat Bisaya masih kekal digunakan sehingga kini seperti sistem perkahwinan, peraturan dan upacara perkahwinan. “Adat resam adalah tabiat, amalan sopan santun dan kebiasaan yang sesetengahnya dimanifestasikan dalam bentuk upacara. Adat resam merupakan perencat kehidupan sesebuah masyarakat dan sebahagian kebudayaan memberi ciri dan identiti kepada sesuatu komuniti atau kelompok manusia. Adat resam biasanya dikaitkan dengan peraturan dan pantang larang, dijemakan dalam pelbagai peringkat kitaran dalam hidup manusia seperti kelahiran, perkhatan, pertunangan dan perkahwinan, kematian serta dikaitkan juga dengan kegiatan ekonomi dan lain-lain”. Dalam pada itu, “perkahwinan adalah sebagai suatu kebiasaan atau peraturan yang diamalkan oleh sesetengah masyarakat bersabit dengan kesatuan diantara lelaki dan perempuan. Segala kebiasaan dan peraturan ini bersesuaian dengan pengertian adat tersebut supaya keadaan masyarakat ini seimbang dan terhindar dari malapetaka dan bencana alam”.

Menurut penulis-penulis tersebut, perkahwinan yang diamalkan oleh masyarakat yang dikaji oleh mereka adalah berdasarkan adat yang ditetapkan oleh masyarakat tersebut. Ini berkaitan dengan unsur kepercayaan dan amalan ritual yang terkandung dalam upacara perkahwinan mereka. Berdasarkan pendapat tersebut pengkaji menyimpulkan bahawa perkahwinan yang diamalkan masih lagi berbentuk

tradisional. Oleh itu, pengkaji akan menggunakan kedua-dua pendapat tersebut untuk menerangkan perkahwinan dalam konteks Masyarakat Sungai yang mempunyai persamaan dalam pengamalan adat istiadat perkahwinan tradisional.

2.4 SEJARAH ORANG SUNGAI

Spitzack, J.A pada tahun 1985 telah menjalankan kajian yang bertajuk "*Kalabuan House Building*" iaitu suatu kajian yang dijalankan di Ulu Kinabatangan atau lebih dikenali Kampung Penangah pada masa kini. Menerusi kajian ini, beliau telah menghuraikan struktur pembinaan rumah Masyarakat Kalabuan yang bersifat tradisional. Disamping itu, beliau juga telah menyentuh mengenai Masyarakat Kalabuan secara sepintas lalu. Dimana beliau mengatakan bahawa Masyarakat Kalabuan merupakan salah satu pecahan Orang Sungai kerana mereka tinggal di tepi Sungai Kinabatangan.

R.Jaliman Jainin(1982) pula telah menulis atikel bertajuk "Mengenal Cara Hidup Kaum Sungai di Sabah" yang telah dimuatkan dalam Majalah Sarina Keluaran November. Atikel ini telah membincangkan secara ringkas mengenai cara hidup Masyarakat Sungai iaitu berkaitan dengan kepercayaan, adat istiadat dan juga kebudayaan Masyarakat Sungai. Menurut kajian R. Jaliman, Masyarakat Sungai wujud sempena dengan tempat tinggal tradisi mereka iaitu di pinggir sungai. Selain itu, beliau juga mengatakan bahawa nama sungai itu diambil dari nama tasik atau sungai yang besar di zaman nenek moyang mereka. Salah satu aspek yang dibincangkan oleh beliau ialah adat perkahwinan. Namun begitu, beliau tidak menyatakan dengan lebih spesifik, jelas dan terperinci dimana adat perkahwinan

tersebut diamalkan. Hasil penulisan R. Jaliman, mendapati bahawa Masyarakat Sungai tidak menitik-beratkan perhiasan tetapi lebih tertumpu kepada adat istiadat dan kepercayaan agama yang diamalkan oleh mereka secara turun temurun.

Melalui kajian tersebut penulis-penulis tersebut telah menghuraikan serba sedikit tentang asal-usul Masyarakat Sungai. Kedua-dua pendapat tersebut mempunyai persamaan yang mana, mereka mengatakan bahawa nama Masyarakat Sungai ini adalah sempena dengan tempat tinggal masyarakat ini. Namun begitu, pengkaji lebih kepada pendapat yang digunakan oleh Spitzack yang mengatakan bahawa nama Masyarakat Sungai di namakan berdasarkan tempat tinggal mereka iaitu di tepi Sungai Kinabatangan. Hal ini kerana kajian beliau lebih spesifik kepada masyarakat yang menjadi populasi pengkaji iaitu Masyarakat Sungai yang terdapat di Kampung Penangah.

2.5 KESIMPULAN

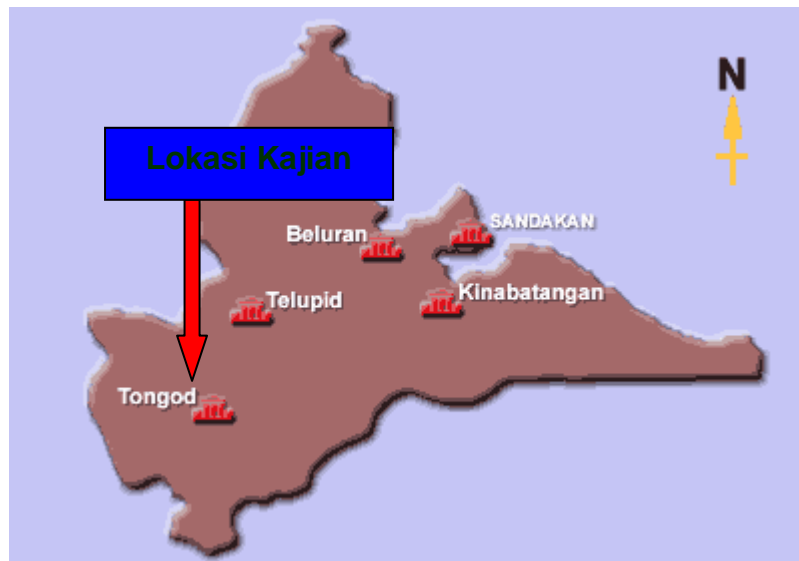
Ulasan dan perbincangan dalam sorotan kesusasteraan ini telah di bahagikan kepada tiga kategori iaitu perubahan budaya, adat istiadat perkahwinan dan sejarah Masyarakat Sungai. Namun begitu, kekurangan bahan rujukan mengenai Masyarakat Sungai menyebabkan kajian sorotan kesusteraan ini terhad. Walaubagaimanapun, sorotan kesusasteraan yang terkandung dalam bab ini sudah cukup untuk memberikan idea dan hala tuju kepada pengkaji tentang penyelidikan yang akan di jalankan. Hal ini kerana, melalui kajian tersebut, pengkaji dapat mengumpul maklumat-maklumat mengenai aspek utama yang hendak di kaji oleh pengkaji. Selain itu, kajian ini juga akan memberikan maklumat dan idea mengenai metodologi kajian seperti lokasi kajian, skop kajian , instrumen kajian , limitasi kajian dan pemerolehan data yang akan di bincangkan dalam bab seterusnya.

BAB 3 METODOLOGI KAJIAN

3.1 PENGENALAN

Bab ini akan membincangkan tentang kaedah-kaedah yang akan digunakan oleh pengkaji dalam menjalankan kajian ini. Bagi mendapatkan maklumat, pengkaji akan membahagikan pemerolehan maklumat kepada dua sumber maklumat iaitu sumber primer dan sekunder. Sumber maklumat primer adalah maklumat yang diperolehi melalui borang soal selidik, temuramah dan pemerhatian secara langsung manakala sumber maklumat sekunder pula adalah maklumat yang diperolehi daripada Perpustakaan, Muzium dan Internet iaitu melalui pembacaan pengkaji terhadap majalah, buku, jurnal, majalah dan akhbar.

3.2 LOKASI KAJIAN

Rajah 1: Peta Sabah

Secara umumnya lokasi kajian ini terletak di negeri Sabah iaitu di Bahagian Sandakan. Peta tersebut menunjukkan bahawa Bahagian Sandakan terdiri daripada empat buah Daerah iaitu Beluran, Kinabatangan, Telupid dan Tongod. Namun begitu, dalam kajian ini pengkaji hanya tertumpu kepada Daerah Tongod sahaja iaitu merupakan pusat pentadbiran bagi lokasi kajian pengkaji. Daerah Tongod pula terdiri daripada beberapa buah Mukim iaitu Mukim Entilibon, Kuamut, Tongod dan Penangah. Lokasi kajian pengkaji adalah Mukim Penangah. Diantara kampung yang termasuk dalam Mukim Penangah adalah Kampung Masaum, Mengkawagu, Alitang, Penangah, Malikup, Diwara, Inarad dan Saguon. Namun, pengkaji hanya memilih empat buah kampung sahaja iaitu kampung-kampung yang terlibat dalam kajian ini adalah Kampung Alitang, Penangah, Malikup dan Diwara.

Pemilihan lokasi kajian ini adalah kerana terdapat populasi yang bertepatan dengan tujuan kajian. Hal ini kerana, kampung berkenaan mempunyai jumlah penduduk yang ramai khususnya golongan muda dan dewasa bagi tujuan pengedaran borang soal selidik dan juga temuramah yang akan di pilih secara rawak oleh pengkaji. Di samping itu, majoriti penduduk kampung berkenaan adalah Orang Sungai yang tulen dan masih lagi mengamalkan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai sejak dahulu kala.

Sumber maklumat bagi tajuk kajian pengkaji adalah terdapat di kampung ini. *Key Informan* yang di temuramah oleh pengkaji seperti Wakil Ketua Anak Negeri, Ketua kampung Alitang, Ustaz dan Paderi serta beberapa orang yang di pilih oleh pengkaji secara rawak iaitu *key informan* yang berumur 59 keatas dan golongan muda yang terdapat di kampung tersebut. Secara tidak langsung ini akan memudahkan pengkaji untuk membuat temuramah walaupun kampung tersebut berjauhan kerana Kampung Penangah adalah pusat bagi kampung tersebut sebagai pusat pendidikan, kesihatan, pentadbiran, pusat kegiatan social dan ekonomi. Contohnya seperti pembicaraan Kes-kes jenayah kecil yang melibatkan kehadiran semua ketua-ketua kampung, Kampung Penangah akan menjadi pusat kerana terdapat Mahkamah Anak Negeri di kampung tersebut.

3.3 SUMBER DATA

3.3.1 Data Primer

a). Borang Soal selidik

Penyelidikan ini menggunakan kaedah borang soal selidik untuk mendapatkan maklumat. Melalui kajian ini penyelidik akan mengedarkan borang soal selidik kepada responden. Soalan yang di tanya adalah terdiri daripada dua bentuk soalan iaitu tertutup dan terbuka yang memerlukan responden untuk menjawab berdasarkan pemikiran responden. Borang soal selidik terbahagi kepada empat bahagian:

a). Bahagian A Latar belakang responden.

Bahagian ini mengandungi elemen seperti Jantina, Umur, Pekerjaan, Tahap Pendidikan, Agama dan status. Soalan ini bertujuan untuk mengetahui latar belakang responden dengan lebih terperinci tanpa bertanya.

b). Bahagian B Amalan Adat Istiadat.

Bertujuan untuk mengetahui adat istiadat yang diamalkan oleh Masyarakat Sungai. Apakah, kenapa, bagaimanakah dan siapakah yang terlibat, diantara soalan yang di tanya kepada responden.

c).Bahagian C Perubahan Adat Istiadat.

Bagi bahagian ini pula, soalan berbentuk gabungan daripada soalan tertutup dan terbuka akan di tanya kepada responden bertujuan untuk mengetahui adakah wujud perubahan dan kenapakah perubahan tersebut berlaku serta adakah benar bahawa modenisasi merupakan agen kepada perubahan tersebut.

d). Bahagian D Cabaran dan Cadangan.

Bertujuan untuk mengetahui cabaran dan pandangan responden terhadap adat istiadat perkahwinan Orang Sungai pada masa dahulu, kini dan masa depan. Soalan bagi bahagian ini adalah berbentuk terbuka iaitu yang memberikan kebebasan kepada responden untuk memberikan pendapat mereka.

b). Temuramah

Kaedah temubual digunakan oleh penyelidik untuk mendapatkan maklumat daripada pemberi maklumat utama (*key informan*) iaitu Wakil Ketua Anak Negeri Kempung Penangah dan Ketua-Ketua Kampung yang memainkan peranan penting dalam komuniti kampung. Kaedah temubual ini adalah berbentuk soalan terbuka yang mana penyelidik sendiri akan menemuramah 20 orang *key informan* dan lima orang pemberi maklumat utama iaitu Pegawai Daerah Tongod, Wakil Ketua Anak Negeri Kampung Penangah, Ketua Kampung Alitang, Diwara, Penangah, Malikup, Paderi dan pakar agama Islam(Ustaz). Walaupun dalam penyelidikan ini penyelidik telah menyediakan terlebih dahulu soalan-soalan yang hendak di tanya, namun begitu penyelidik akan menyoal soalan-soalan yang tidak dinyatakan berdasarkan garis panduan awal sekiranya penyelidik merasakan penjelasan yang diberikan oleh *key informan* tidak difahami oleh penyelidik dan terdapat maklumat-maklumat baru yang perlu di kupas dengan lebih terperinci memandangkan besar kemungkinan terdapat isu-isu yang terkini atau tidak pernah terlintas dalam fikiran penyelidik sebelum ini. Bentuk soalan yang akan di tanya kepada setiap *key informan* tersebut adalah berbeza mengikut kesesuaian dan latar belakang *key informan* tersebut.

- Pegawai Daerah Tongod
- Wakil Ketua Anak Negeri
- Ketua Kg. Alitang, Penangah, Diwara dan Malikup
- Pakar agama Islam(Ustaz)
- Paderi(St .John Penangah)
- 15 orang untuk key informant yang di pilih secara rawak.

c). Pemerhatian secara langsung

Kaedah pemerhatian secara langsung digunakan dalam penyelidikan ini adalah untuk memastikan agar setiap jawapan yang diberikan oleh responden yang dipilih secara rawak adalah berdasarkan fakta yang benar dan bukannya rekaan semata-mata. Ini adalah asas yang dimiliki oleh responden dan seterusnya ia dapat membantu penyelidik untuk menganalisis hasil dapatan data yang di perolehi. Selain itu, dalam kaedah ini secara tidak langsung penyelidik dapat mengenalpasti atau dapat memahami keadaan sebenar yang di hadapi oleh responden. Aspek –aspek yang bakal di perhatikan kelak adalah dari segi persiapan sebelum perkahwinan, semasa, dan selepas perkahwinan. Di samping itu, pengkaji juga membuat pemerhatian terhadap cara hidup Masyarakat Sungai adakah Masyarakat Sungai ini mengalami anjakan paradigma dari segi identiti, kepercayaan, budaya, ekonomi dan sebagainya. Penggunaan kaedah fotografi adalah di tekankan oleh pengkaji dalam melakukan pemerhatian secara langsung. Kamera digital salah satu alat yang penting digunakan oleh pengkaji dalam mengambil gambar sebagai bukti kepada hasil pemerhatian pengkaji.

3.3.2 Data Sekunder

Data sekunder adalah begitu penting dalam penyelidikan ini memandangkan ia dapat membantu penyelidik untuk mendapatkan gambaran awal terhadap penyelidikan yang akan dilaksanakan apabila berada di lapangan kelak. Data sekunder ini amat berguna kerana ia dapat memberikan idea kepada penyelidik untuk membuat perubahan terhadap penyelidikan yang dilakukan oleh penyelidik sebelum ini.

Dalam penyelidikan ini, penyelidik telah menggunakan tiga sumber sekunder utama iaitu buku-buku ilmiah, jurnal, akhbar dan majalah yang mengandungi bahan yang diperlukan oleh penyelidik serta bahan perpustakaan yang di perolehi dari Universiti Malaysia Sarawak, Muzium Sabah, Arkib Negeri Sabah, Perpustakaan Negeri Sabah dan Perpustakaan Lembaga Kebudayaan Sabah. Di samping itu, pengkaji juga menggunakan maklumat yang diperolehi daripada internet seperti laman web www.kekkwa.com, www.emas.gov.com.my dan sebagainya untuk menambahkan maklumat yang sedia ada.

3.4 POPULASI

Populasi kajian terdiri daripada Masyarakat Sungai yang tinggal di Kampung Penangah, Alitang, Malikup dan Diwara sahaja. Walaubagaimanapun, terdapat juga populasi kajian yang bekerja dan tinggal di sekitar bandar Sandakan. Populasi yang bekerja dan tinggal di bandar Sandakan ini merujuk kepada golongan populasi yang berumur 18-39 tahun atau golongan belia. Dalam pada itu, populasi kajian ini juga merangkumi pelbagai jawatan dalam organisasi pentabiran di Daerah tersebut amnya dan Kampung Penangah Khususnya seperti Pegawai Daerah Tongod, Wakil Ketua Anak Negeri, Ketua- Ketua Kampung dan Jawatankuasa Keselamatan dan Kemajuan Kampung(JKKK) di setiap kampung yang telah di pilih. Di samping itu, populasi juga termasuk pakar agama dan guru-guru yang terdapat di kampung ini.

Melalui kajian ini, pengkaji akan mengkategorikan populasi kajian kepada dua kategori iaitu golongan belia dan senior. Golongan belia merupakan populasi yang berumur 18- 39 tahun. Biasanya golongan ini terdiri daripada golongan pelajar dan orang yang sudah bekerja tetapi belum mempunyai rumahtangga. Mereka lebih suka tinggal di bandar kerana ingin menikmati kemudahan dan gaya hidup di bandar yang lebih baik jika dibandingkan dengan di kampung. Golongan Senior pula merupakan populasi yang tinggal di kampung. Golongan ini terdiri daripada golongan yang telah tamat dalam perkhidmatan sama ada dari sektor swasta ataupun kerajaan. Golongan senior berkenaan berumur 40-59 tahun ke atas.

Pemilihan dua kategori umur tersebut bertujuan untuk membandingkan pendapat dan persepsi mereka terhadap adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai. Perbezaan latar belakang zaman perkahwinan kedua-dua kategori umur ini

membolehkan mereka memberikan pendapat dan pengalaman mereka dalam proses perkahwinan yang dialami oleh mereka semasa berkahwin.

3.5 PERSEMPELAN

Dianggarkan bahawa jumlah penduduk di Kampung Penangah berjumlah 5,000 orang. Jumlah penduduk ini merangkumi empat buah kampung yang menjadi lokasi kajian iaitu kampung Alitang, Penangah, Malikup dan Diwara. Walaubagaimanapun, terdapat juga penduduk kampung ini yang tinggal di bandar Sandakan. Sehubungan dengan itu, pengkaji akan mengeluarkan sebanyak 300 borang selidik di kampung ini untuk mendapatkan sampel kajian. Jumlah 300 borang soal selidik tersebut akan di bahagikan kepada empat buah kampung berkenaan. Ini bermakna, setiap kampung akan menerima lebih kurang 70 borang soal selidik manakala selebihnya akan diedarkan kepada penduduk yang tinggal di bandar Sandakan. Borang soal selidik tersebut kemudiannya diedarkan kepada populasi yang telah ditetapkan kriterianya oleh pengkaji sebelum ini melalui Ketua Kampung.

3.6 INSTRUMEN KAJIAN

3.6.1 Borang soal selidik

Penyelidikan ini akan menggunakan keadah borang soal selidik yang mengandungi soalan-soalan untuk mendapatkan data secara kuantitatif khususnya maklumat dari penduduk-penduduk di kawasan penyelidikan. Soalan-soalan di dalam borang soal selidik ini mempunyai dua bentuk soalan iaitu soalan terbuka (open ended) dan soalan tertutup (close ended). Soalan terbuka tidak mengkehendaki jawapan yang berbentuk ya atau tidak, tetapi sebaliknya memberi jawapan yang bebas dan mengikut pendapat responden sendiri. Manakala, dalam soalan tertutup pula bentuk soalan yang digunakan dalam borang soal selidik ini hanya memberi responden dua pilihan jawapan sahaja. Responden hanya dikehendaki menjawab ya atau tidak.

3.6.2 Pita Rakaman(kaset/tape)

Pita rakaman ini merupakan salah satu alat yang penting dalam merekodkan perbualan dan temuramah dengan *key informan* dan responden sebagai bukti maklumat dalam bentuk elektronik. Alat ini akan digunakan oleh pengkaji semasa mengadakan temu ramah dengan Pegawai daerah, Wakil ketua Anak Negeri, Ketua Kampung dan *key informan* lain yang di pilih secara rawak oleh pengkaji.

3.6.3 Kamera Digital

Kamera digital akan digunakan oleh pengkaji dalam mengambil gambar perkahwinan yang berlangsung sepanjang pengkaji menjalankan kajian di kawasan tersebut. Di samping itu, pengkaji juga menggunakan alat tersebut untuk mengambil gambar berkaitan dengan tajuk kajian seperti perbincangan dan temubual dengan key informan dan responden

3.6.4 Video Kamera

Video kamera pula digunakan oleh pengkaji untuk merekodkan upacara perkahwinan yang sedang berlangsung dari peringkat awal sehingga selesai majlis perkahwinan tersebut. Tujuannya adalah untuk membuat perbandingan untuk melihat perubahan yang berlaku dengan lebih jelas dalam bentuk video.

3.7 LIMITASI KAJIAN

3.7.1 Kurang bahan rujukan berkaitan dengan Masyarakat Sungai

Sehingga kini belum terdapat lagi kajian dalam bentuk ilmiah yang dijalankan terhadap aspek adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai. Ini menunjukkan bahawa masyarakat ini kurang mendapat perhatian di kalangan penyelidik budaya. Namun begitu, terdapat juga kajian yang dijalankan terhadap masyarakat ini tetapi ianya hanya sepintas lalu dan tidak terperinci mengenai Orang Sungai khususnya aspek adat istiadat perkahwinan.

Sehubungan dengan itu, dalam kajian ini pengkaji hanya menggunakan bahan rujukan dari Masyarakat Melayu, Iban, Bajau dan sebagainya yang telah diterbitkan di negara ini. Hal ini, menunjukkan bahawa pengkaji kekurangan bahan untuk rujukan berkaitan dengan Masyarakat Sungai.

3.7.2 Ketepatan Kajian

Ketepatan kajian ini juga banyak bergantung kepada kejujuran dan keikhlasan para responden dalam menjawab borang soal selidik yang diberikan kepada mereka. Dimana, terdapat penduduk kampung ini yang masih tidak pandai menulis dan membaca khususnya golongan tua yang tidak mempunyai pendidikan. Selain itu, terdapat juga responden menganggap remeh borang soal selidik semasa menjawab soalan. Walaubagaimanapun, bagi membolehkan kajian ini dilaksanakan dan selesai, pengkaji perlu membuat andaian bahawa semua jawapan responden adalah benar, jujur dan ikhlas.

3.8 KESIMPULAN

Kesimpulannya, bab ini telah membincangkan dengan terperinci tentang kaedah-kaedah yang digunakan dalam pemerolehan data atau maklumat semasa menjalankan kajian kelak. Kaedah pemerolehan maklumat terbahagi kepada dua sumber iaitu primer dan sekunder. Selain itu, lokasi, limitasi, populasi, persempelan dan instrumen yang digunakan dalam kajian ini turut dibincangkan bagi memudahkan pengkaji dalam penganalisan data. Bab seterusnya pula, akan membincangkan keberkesanan kaedah-kaedah yang digunakan tadi melalui pemerolehan hasil dapatan kajian oleh pengkaji.

BAB 4 ANALISA DAN DAPATAN KAJIAN

4.1 PENGENALAN

Bab ini membincangkan tentang analisa dan hasil dapatan kajian oleh pengkaji semasa menjalankan kajian luar tentang perubahan dan cabaran adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai di Kampung Penangah. Melalui bab ini, keberkesanan kaedah yang digunakan oleh pengkaji semasa menjalankan penyelidikan dalam pemerolehan data akan terjawab. Diantara kaedah yang akan dibincangkan termasuklah analisa temuramah dan analisa borang soal selidik. Kedua-dua kaedah tersebut akan dianalisa melalui cara yang berbeza iaitu borang soal selidik dianalisa menggunakan perisian Statistical Package For Social Science (SPSS) manakala temuramah di analisa dalam bentuk teks. Kaedah tersebut sangat penting untuk di jelaskan kerana merupakan data primer bagi kajian ini. Di mana, hasil kajian ini sangat bergantung kepada hasil dapatan dan juga analisa yang baik. Walaubagaimanapun, sikap responden dan *key informan* yang memandang remeh kajian ini telah menjejaskan kuantiti dan kualiti pemerolehan data tersebut. Kejujuran dan keikhlasan *responden* dan *key informan* dalam menjawab soalan yang diajukan sangat di titikberatkan oleh pengkaji.

4.2 PENGANALISAAN DATA

4.2.1 BORANG SOAL SELIDIK

Sebanyak 300 borang soal selidik telah diedarkan kepada responden di lokasi kajian. Jumlah tersebut telah dibahagikan kepada empat buah kampung yang terlibat iaitu Kg Alitang, Penangah, Malikup dan Diwara. Borang tersebut telah diberikan kepada Ketua Kampung dan JKKK di setiap kampung tersebut oleh pengkaji bagi memudahkan responden untuk mendapatkan dan mengembalikan borang yang telah lengkap dijawab. Namun demikian, kesibukkan yang dialami oleh sesetengah Ketua Kampung seperti Ketua Kampung Penangah yang tidak dapat ditemui telah menyebabkan pengkaji terpaksa mengedarkan borang tersebut di Kampung Penangah dengan bantuan seorang kawan yang dilantik oleh pengkaji sebagai pembantu. Di samping itu, pengkaji juga mengedarkan borang soal selidik bagi penduduk yang tinggal di bandar Sandakan secara terus kepada responden.

Terdapat 195 sahaja borang soal selidik yang telah dikembalikan kepada pengkaji. Kebanyakan borang soal selidik yang telah dikembali kepada pengkaji tidak dijawab dengan lengkap oleh *responden*. Hal ini, telah menyebabkan kesulitan kepada pengkaji dalam memperoleh data yang tepat. Bagi mengatasi masalah tersebut pengkaji terpaksa berjumpa terus dengan responden dan menjelaskan tentang kajian ini bagi membolehkan mereka memahami dan memberikan kerjasama kepada pengkaji.

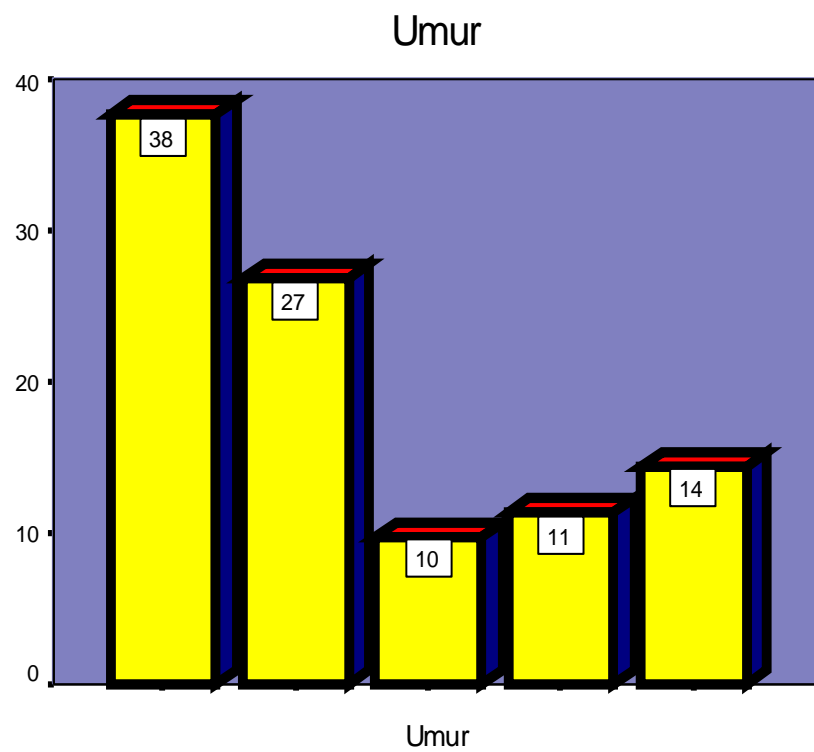
BAHAGIAN A: LATARBELAKANG RESPONDEN

Latarbelakang responden merupakan aspek pertama sekali dilihat oleh pengkaji dalam kajian ini. Latarbelakang responden bertujuan untuk mengenalpasti responden secara terperinci tanpa perlu bertanya atau berjumpa dengan responden. Elemen-elemen yang terkandung dalam borang soal selidik bagi bahagian ini termasuklah umur, jantina, status, tahap pendidikan, agama dan pekerjaan responden. Hasil kajian ini telah membolehkan pengkaji menghasilkan satu demografi secara umum tentang penduduk kampung tersebut. Demografi yang terhasil bukan sahaja dapat memudahkan penyelidik dalam mengenalpasti responden yang disasarkan malah pengkaji dapat membuat gambaran, penilaian dan kesimpulan secara jelas tentang tentang Masyarakat Sungai di lokasi kajian ini. Walaubagaimanapun, penyelidik hanya lebih memfokuskan kepada umur dan agama para responden dalam kajian ini kerana sasaran penyelidik adalah golongan tua dan dewasa sahaja bagi membandingkan pendapat dan pandangan responden terhadap adat istiadat perkahwinan Orang Sungai. Di samping, mengenalpasti golongan yang mengamalkan adat istiadat perkahwinan tersebut secara tidak langsung.

Umur

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 18-27	73	37.4	37.6	37.6
28-37	52	26.7	26.8	64.4
38-47	19	9.7	9.8	74.2
48-58	22	11.3	11.3	85.6
59 ke atas	28	14.4	14.4	100.0
Total	194	99.5	100.0	
Missing System	1	.5		
Total	195	100.0		

Jadual 1: Umur Responden

Rajah 2: Umur Responden

Graf bar diatas menunjukkan umur responden yang telah memberikan maklumbalas terhadap borang soal selidik yang telah diedarkan.

Melalui jadual tersebut pengkaji telah membahagikan lima kategori umur iaitu bermula dari 18 tahun sehingga 59 ke atas. Kebanyakan responden yang menjawab borang soal selidik yang diedarkan adalah responden yang berumur 18 – 37 tahun. Perkara ini menunjukkan bahawa golongan sasaran pengkaji iaitu golongan dewasa di kampung ini adalah sesuai. Golongan ini terdiri daripada responden yang sudah berumahtangga, bekerja, dan mempunyai tahap pendidikan Sijil Pelajaran Malaysia(SPM) keatas. Jumlah responden yang berumur 59 ke atas iaitu 14.4% daripada responden kajian ini memudahkan pengkaji dalam pemerolehan data berkaitan dengan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai yang tidak diketahui oleh golongan dewasa. Disamping itu, kewujudan dua kelompok umur yang berbeza telah membolehkan pengkaji mengetahui pendapat dan pandangan responden yang berlainan latarbelakang zaman perkahwinan.

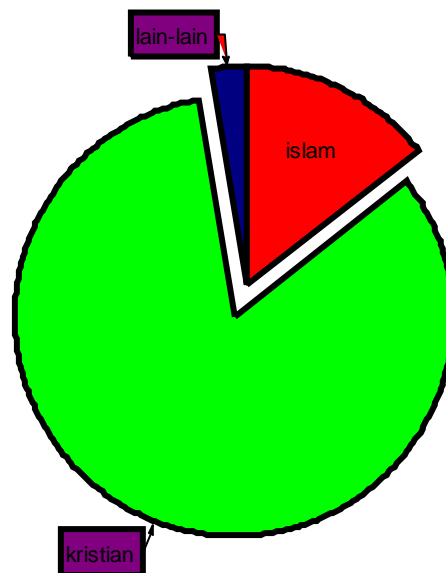
Secara umumnya, umur responden yang dikaji sangat berperanan dalam kajian ini kerana melalui aspek ini pengkaji akan dapat membuat penilaian dari segi pendapat, latarbelakang dan pendidikan responden bagi mengetahui reaksi pengetahuan mereka terhadap pengamalan adat istiadat orang sungai.

Agama

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Islam	28	14.4	14.4	14.4
Kristian	162	83.1	83.1	97.4
lain-lain	5	2.6	2.6	100.0
Total	195	100.0	100.0	

Jadual 2: Agama Responden

Agama

Rajah 3: Graf Bar Agama Responden

Carta pai diatas menunjukkan agama yang dianuti oleh Masyarakat Sungai di Kampung Penangah.

Agama yang dianuti oleh Masyarakat Sungai terdiri daripada tiga iaitu Kristian, Islam dan lain-lain. Hasil kajian yang di perolehi daripada carta pai tersebut menunjukkan bahawa majoriti penduduk kampung ini adalah beragama kristian iaitu sebanyak 83.1%. Penduduk yang beragama Islam pula adalah kedua terbanyak iaitu 14.3% manakala 2.6% pula beragama lain-lain iaitu merujuk kepada kepercayaan animisme atau tidak beragama. Hal ini, menunjukkan bahawa Masyarakat Sungai di kampung ini adalah beragama kristian dan masyarakat inilah yang mengamalkan amalan kepercayaan lama dalam adat istiadat perkahwinan Orang Sungai sebelum memeluk agama kristian. Manakala agama lain pula seperti Islam tidak mengguankan amalan tersebut sebaliknya menggunakan adat istiadat perkahwinan dalam Islam.

Oleh itu, jelaslah menunjukkan bahawa Masyarakat Sungai yang terdapat di kampung ini adalah mempunyai kepercayaan animisme sebelum memeluk agama kristian.

BAHAGIAN B: AMALAN ADAT ISTIADAT PERKAHWINAN ORANG SUNGAI.

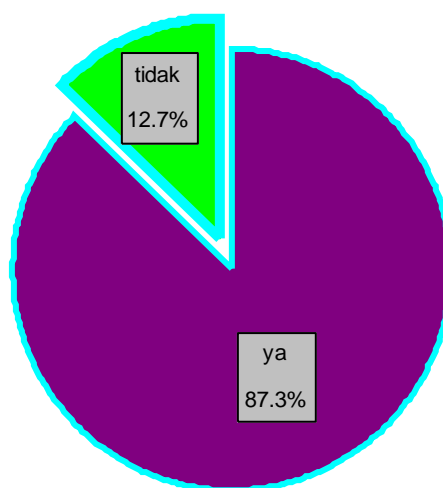
Menurut Mohd Fuad Abdullah, “Adat merupakan peraturan atau cara-cara melakukan sesuatu yang menjadi kebiasaan majlis rasmi untuk menyambut sesuatu peristiwa seperti pertabalan, perkahwinan dan sebagainya”. Melalui definisi tersebut dapat disimpulkan bahawa amalan adat itu sangat berkait rapat dengan perlakuan manusia dalam sesuatu acara. Hal ini, menunjukkan bahawa terdapat banyak perkara yang perlu diselesaikan sebelum melakukan sesuatu acara itu. Sehubungan dengan itu, borang soal selidik ini akan mengkaji sejauhmanakah amalan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai itu diamalkan pada kini. Adakah peraturan atau cara-cara perkahwinan Orang Sungai seperti upacara, sistem berian, pakaian dan pantang larang masih diamalkan oleh Orang Sungai. Oleh itu, soalan yang berbentuk pertanyaan adakah responden menggunakan adat perkahwinan Orang Sungai semasa responden berkahwin amat ditekankan oleh penyelidik.

Perkahwinan yang Guna Adat Istiadat

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ya	137	70.3	87.3	86.7
	tidak	20	10.3	12.7	99.4
	Total	158	81.0	100.0	
Missing	System	37	19.0		
Total		195	100.0		

Jadual 3: Responden yang menggunakan Adat Istiadat Perkahwinan Orang Sungai

Perkahwinan yang Guna Adat Istiadat

Rajah 4: Responden yang menggunakan Adat Istiadat Perkahwinan Orang Sungai

Graf bar diatas menunjukkan jumlah responden yang berkahwin menggunakan adat istiadat perkahwinan Masyarakat Orang Sungai.

Jumlah responden yang menjawab *ya* semasa mereka menjalankan perkahwinan adalah 87.3% manakala responden yang mengatakan *tidak* berjumlah 12.7% sahaja. Peratus tersebut menunjukkan bahawa kebanyakan penduduk kampung ini menggunakan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai semasa mereka berkahwin. Ini bermakna adat istiadat perkahwinan Orang Sungai masih diamalkan secara aktif pada masa kini, walaupun terdapat beberapa tentangan dari golongan muda dan perubahan yang berlaku tetapi Masyarakat Sungai tetap menggunakan adat tersebut. Perkahwinan campur yang telah berlaku di kampung ini telah mewujudkan 12.7% daripada responden tidak menggunakan adat istiadat tersebut. Perkahwinan campur seperti responden yang berkahwin dengan orang asing yang berlainan agama, bangsa, budaya dan tempat merupakan masalah utama yang menyebabkan mereka tidak menggunakan adat tersebut.

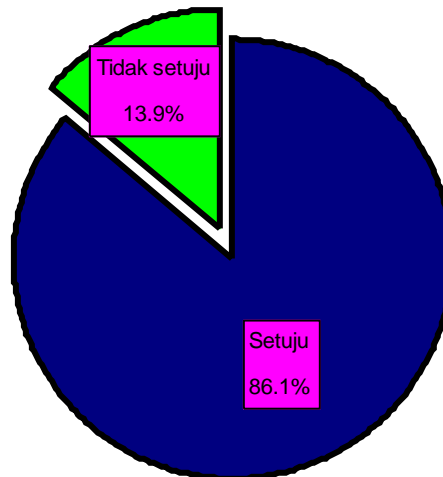
Kesimpulannya, walaupun terdapat Masyarakat Sungai yang tidak menggunakan adat istiadat perkahwinan tetapi mereka masih tetap mengetahui tentang adat istiadat yang diamalkan oleh Orang Sungai. Dalam pada itu, terdapat penggunaan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai secara separuh sahaja dan bukan sepenuhnya.

Adat Istiadat Sesuai Pada Zaman Moden

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Setuju	161	82.6	86.1	85.6
	Tidak setuju	26	13.3	13.9	99.5
	Total	188	96.4	100.0	
Missing	System	7	3.6		
Total		195	100.0		

Jadual 4: Responden yang mengatakan adat istiadat perkahwinana Orang Sungai masih sesuai di gunakan pada zaman moden.

Adat Istiadat Sesuai Pada Zaman Moden

Rajah 5: Responden yang mengatakan adat istiadat perkahwinana Orang Sungai masih sesuai di gunakan pada zaman moden.

Graf bar tersebut menunjukkan responden yang mengatakan *setuju* dan *tidak setuju* bahawa adat istiadat perkahwinan Orang Sungai masih sesuai digunakan pada zaman moden ini.

Sebanyak 86.1% responden menjawab *setuju* penggunaan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai pada zaman moden masih sesuai. Manakala 13.9% pula adalah responden yang mengatakan *tidak setuju* bahawa adat istiadat Orang sungai tidak sesuai digunakan pada zaman moden ini. Kewujudan responden yang mengatakan tidak sesuai ini adalah kerana mereka beranggapan bahawa adat istiadat tersebut sudah ketinggalan zaman dan terlalu mengongkong kebebasan mereka dalam pergaulan. Kebiasaannya responden ini terdiri daripada golongan muda iaitu yang berumur 18- 27 tahun. Walaubagaimanapun, pengkaji dapat menyimpulkan bahawa adat istiadat perkahwinan Orang Sungai masih sesuai dan diamalkan dengan aktif.

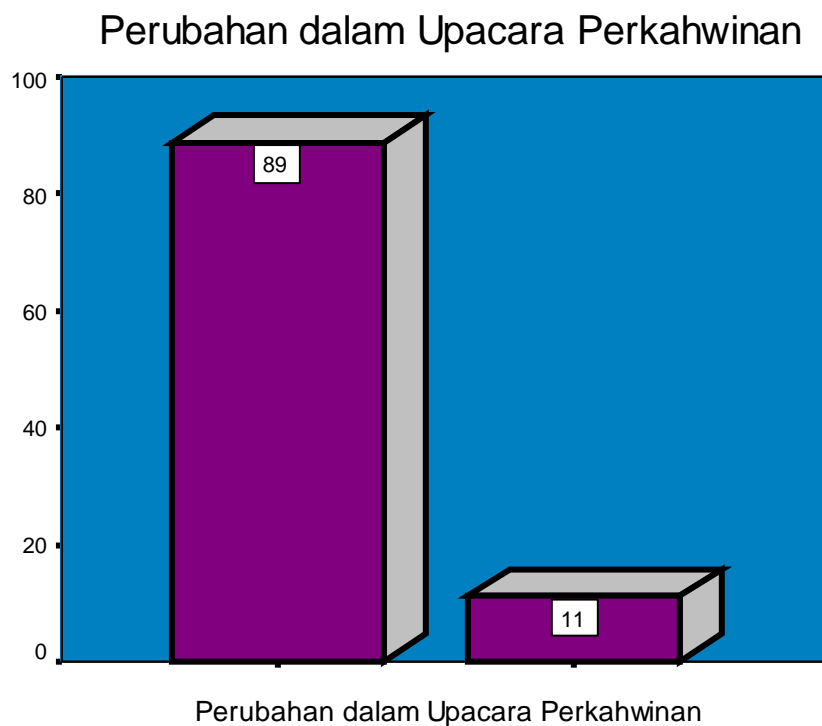
Sehubungan dengan itu, usaha untuk menyedari golongan muda Orang Sungai perlu dijalankan secara giat bagi mengelakkan daripada generasi muda ini terus melupakan adat istiadat perkahwinan yang menjadi warisan dari nenek moyang Orang Sungai.

BAHAGIAN C: PERUBAHAN DALAM ADAT ISTIADAT PERKAHWINAN .

Perubahan dalam Upacara Perkahwinan

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ya	166	85.1	88.8	88.8
	tidak	21	10.8	11.2	100.0
	Total	187	95.9	100.0	
Missing	System	8	4.1		
Total		195	100.0		

Jadual 5: Responden yang mengatakan berlaku perubahan dalam upacara perkahwinan.

Rajah 6: Responden yang mengatakan berlaku perubahan dalam upacara perkahwinan.

Graf bar tersebut menunjukkan responden yang mengatakan *ya* dan *tidak* berlaku perubahan dalam upacara perkahwinan Orang Sungai.

Responden yang mengatakan *ya* berlaku perubahan dalam upacara perkahwinan Orang Sungai adalah sebanyak 89% manakala responden yang mengatakan *tidak* berlaku perubahan pula adalah 11%. Perbezaan peratus yang begitu ketara menggambarkan bahawa upacara perkahwinan Masyarakat Sungai sudah mengalami perubahan tetapi belum sepenuhnya. Hal ini kerana, terdapat upacara yang tidak digunakan lagi atau digabungkan sekali untuk tujuan mengurangkan kos, masa dan tenaga. Responden yang mengatakan tidak berlaku perubahan pula adalah terdiri daripada golongan tua yang kurang pendidikan menyebabkan mereka tidak dapat mengenalpasti perubahan yang berlaku. Oleh itu, mereka beranggapan bahawa tidak berlaku perubahan dalam upacara perkahwinan kerana upacara perkahwinan masa dahulu dengan sekarang hampir sama.

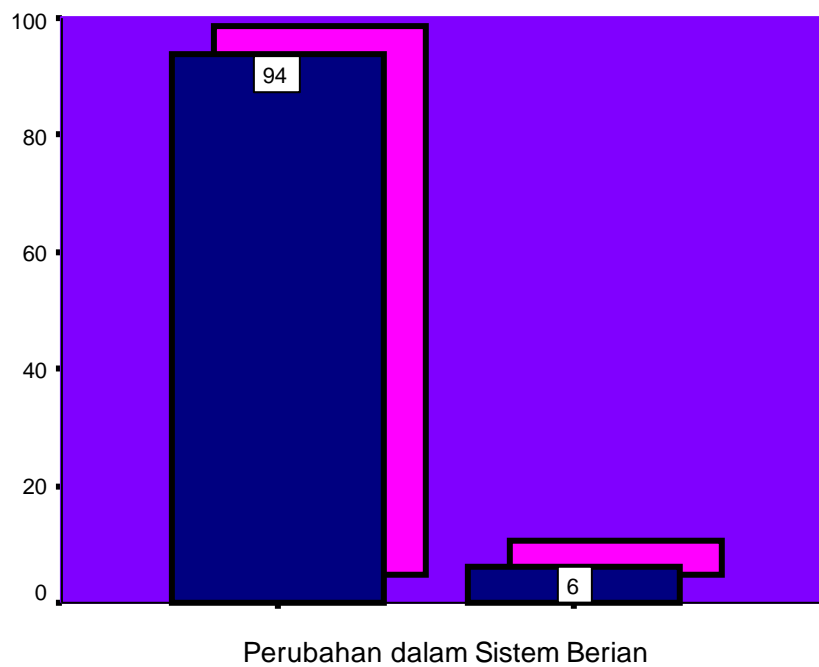
Walaupun berlaku perubahan dalam upacara perkahwinan Orang Sungai namun perubahan tersebut telah mengalami persetujuan dan diiktiraf oleh Masyarakat Sungai.

Perubahan dalam Sistem Berian

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Setuju	172	88.2	94.0	94.0
	Tidak setuju	11	5.6	6.0	100.0
	Total	183	93.8	100.0	
Missing	System	12	6.2		
	Total	195	100.0		

Jadual 6: Responden yang mengatakan berlaku perubahan sistem berian atau buru dalam perkahwinan.

Perubahan dalam Sistem Berian

Rajah 7: Responden yang mengatakan berlaku perubahan sistem berian atau buru dalam perkahwinan.

Graf bar tersebut menunjukkan responden yang mengatakan *setuju* dan *tidak setuju* berlaku perubahan dalam sistem berian atau “buru” dalam perkahwinan Orang Sungai.

Kebanyakan responden mengatakan *bersetuju* berlaku perubahan iaitu 94% manakala 6% responden *tidak bersetuju* berlaku perubahan dalam sistem berian atau buru. Hal ini, menggambarkan secara langsung sistem berian Orang Sungai telah mengalami perubahan yang pesat. Hasil kajian ini mendapati bahawa perubahan dari segi jumlah berian telah di kenalpasti berubah oleh pengkaji. Disamping itu, bentuk berian yang dahulunya lebih banyak menggunakan barangan telah bertukar kepada penggunaan wang ringgit bagi menggantikan barangan yang tidak didapati pada masa kini. Namun ketidakmampuan golongan yang tidak mempunyai sumber pendapatan tetap, menyebabkan cara lama terpaksa digunakan.

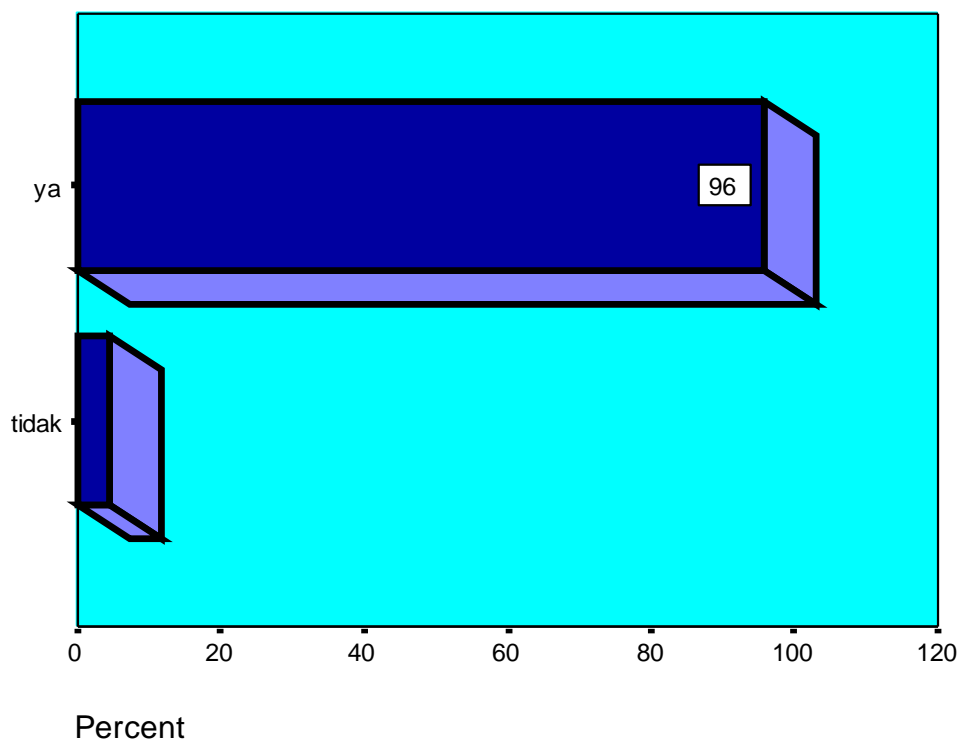
Dengan demikian, dapatlah disimpulkan bahawa telah berlaku perubahan dalam sistem berian atau buru dalam adat istiadat perkahwinan Orang Sungai.

Perubahan dalam Pakaian Perkahwinan

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ya	175	89.7	95.6	95.6
	tidak	8	4.1	4.4	100.0
	Total	183	93.8	100.0	
Missing	System	12	6.2		
	Total	195	100.0		

Jadual 7: Responden yang mengatakan berlaku perubahan dalam pakaian perkahwinan.

Perubahan dalam Pakaian Perkahwinan

Rajah 8: Responden yang mengatakan berlaku perubahan dalam pakaian perkahwinan.

Graf bar tersebut menunjukkan hasil soal selidik terhadap responden di Kampung Penangah mengenai perubahan yang berlaku dalam pakaian pengantin Orang Sungai.

Terdapat 4% responden mengatakan *tidak* berlaku perubahan dalam pakaian pengantin. Jumlah tersebut sangat sedikit jika dibandingkan dengan jumlah responden yang mengatakan *ya* berlaku perubahan iaitu sebanyak 96%. Perbezaan yang ketara menunjukkan bahawa berlaku perubahan dalam pakaian. Namun begitu, responden yang mengatakan tidak adalah kerana mereka tidak mampu untuk mendapatkan pakaian pengantin yang moden iaitu *kot* atau *blazer* kerana kos terlalu mahal. Oleh itu, mereka terpaksa menggunakan pakaian tradisional atau mengabungkannya sekali. Di samping itu, terdapat juga responden yang langsung tidak menggunakan pakaian yang di khas dimana mereka hanya menggunakan pakaian formal sahaja.

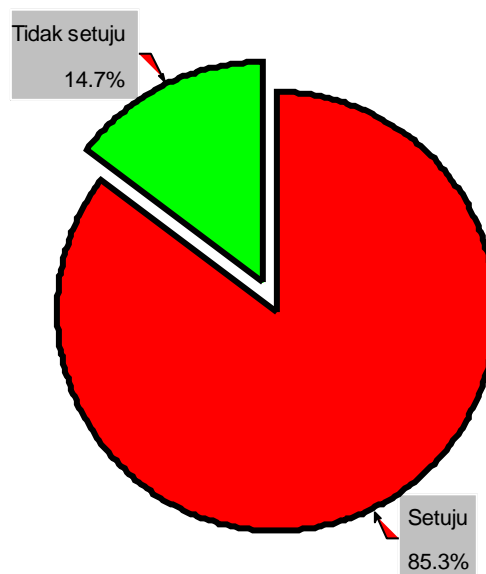
Sehubungan dengan itu, Masyarakat Sungai perlu melihat atau menyelidiki kembali pakaian yang digunakan semasa berkahwin untuk mengelakkan daripada pakaian tradisional Orang Sungai tidak lupus di telan zaman.

Perubahan dalam Pantang Larang

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Setuju	157	80.5	85.3	85.3
	Tidak setuju	27	13.8	14.7	100.0
	Total	184	94.4	100.0	
Missing	System	11	5.6		
Total		195	100.0		

Jadual 8: Responden yang mengatakan berlaku perubahan dalam pantang larang perkahwinan.

Perubahan dalam Pantang Larang

Rajah 9: Responden yang mengatakan berlaku perubahan dalam pantang larang perkahwinan.

Suatu ketika dahulu pantang larang dalam adat istiadat perkahwinan Orang Sungai sangat di titikberatkan. Graf bar tersebut menunjukkan responden yang mengatakan *setuju* dan *tidak setuju* berlaku perubahan dalam pantang larang semasa dalam proses perkahwinan Orang Sungai.

85.3% responden mengatakan *setuju* berlaku perubahan dalam pantang larang yang diamalkan oleh Orang Sungai. Salah satu sebab yang dikenalpasti ialah kewujudan agama Kristian di kampung ini. Perkara ini telah mengubah kepercayaan Orang Sungai dari animisme kepada agama Kristian. Kewujudan agama Kristian telah mengakibatkan keparcayaan tradisional yang bertentang dengan ajaran agama Kristian telah dihapuskan. Walaubagaimanapun, terdapat juga Orang Sungai yang masih mengamalkan kepercayaan tersebut khususnya golongan tua secara persendirian atau untuk kepentingan keluarga mereka sahaja. Jika dilihat pada graf bar tersebut 14.7% responden mengatakan *tidak bersetuju* berlaku perubahan dalam pantang larang yang diamalkan.

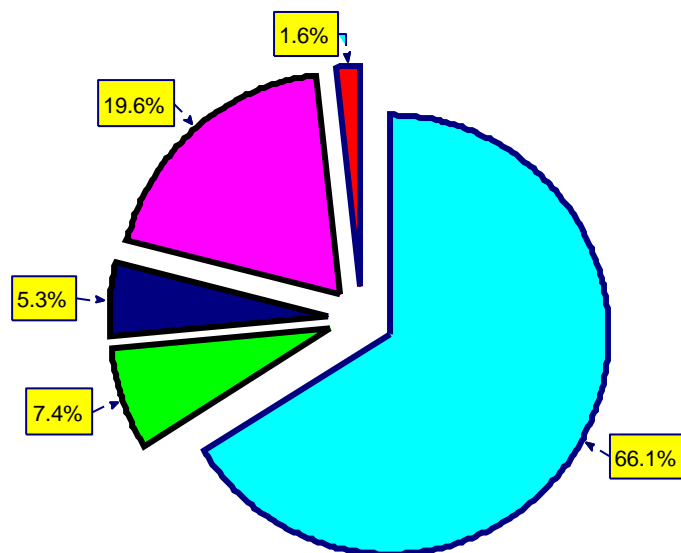
Kesimpulannya, pantang larang tradisional dalam perkahwinan Orang Sungai telah mengalami perubahan iaitu tidak digunakan lagi. Namun, pengamalan secara sulit oleh sesetengah Orang Sungai khususnya golongan tua yang masih mempercayai amalan tersebut terus dilakukan.

Sebab-Sebab Perubahan

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Pembangunan & Modernisasi	125	64.1	66.1	66.1
	Sikap terbuka	14	7.2	7.4	73.5
	Mudah Terpengaruh	10	5.1	5.3	78.8
	Pengaruh budaya asing	37	19.0	19.6	98.4
	Lain-lain	3	1.5	1.6	100.0
	Total	189	96.9	100.0	
Missing	System	6	3.1		
Total		195	100.0		

Jadual 9: Sebab-Sebab Perubahan

Sebab-sebab perubahan

Rajah 10: Sebab-Sebab Perubahan

Carta pai tersebut menjelaskan tentang sebab-sebab perubahan yang berlaku dalam adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai di Kampung Penangah.

Terdapat lima sebab yang menyebabkan perubahan yang telah dikemukakan oleh responden. Diantaranya pembangunan dan modenisasi, sikap terbuka, mudah terpengaruh, pengaruh budaya asing dan lain-lain. Pembangunan dan modenisasi merupakan peratusan yang paling tinggi iaitu 66.1% diikuti oleh pengaruh budaya asing 19.6%, 7.4% sikap terbuka, 5.3% mudah terpengaruh dan lain-lain sebab pula adalah peratusan yang paling rendah iaitu 1.6%. Pembangunan dan modenisasi merupakan sebab utama berlaku perubahan dalam adat istiadat perkahwinan Orang Sungai. Ini menunjukkan bahawa hipotesis pengkaji telah terjawab iaitu modenisasi merupakan agen utama perubahan. Namun begitu, sebab-sebab lain juga perlu diberi perhatian oleh Masyarakat Sungai.

Kesimpulannya, sebab-sebab perubahan tersebut akan memberikan kesan yang sangat mendalam dalam semua aspek dalam Masyarakat Sungai. Oleh itu, Masyarakat Sungai perlu bersedia menghadapinya dengan merancang pelbagai langkah mengatasi perubahan yang berkesan untuk mengelakkan berlaku kesan negatif terhadap Masyarakat Sungai..

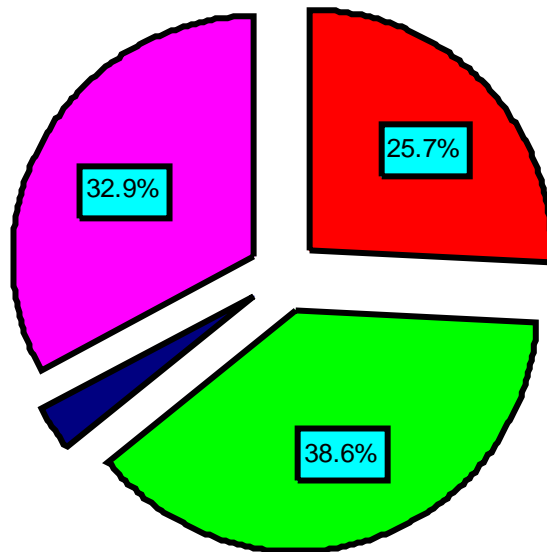
BAHAGIAN D: CABARAN DAN CADANGAN

Cabaran

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Pembangunan & Modenisasi	18	9.2	25.7	25.7
	Pengaruh Budaya Asing & Perkahwinan Campur	27	13.8	38.6	64.3
	Pengaruh Agama	2	1.0	2.9	67.1
	Modenisasi & Pengaruh Budaya Asing	23	11.8	32.9	100.0
	Total	70	35.9	100.0	
Missing	System	125	64.1		
Total		195	100.0		

Jadual 10: Cabaran-Cabaran yang dihadapi oleh Orang sungai

Cabaran

Rajah 11: Cabaran-Cabaran yang dihadapi oleh Orang Sungai

Carta pai tersebut menunjukkan cabaran-cabaran yang telah dikemukakan oleh responden melalui borang soal selidik yang diedarkan.

Terdapat empat cabaran yang perlu dihadapi oleh Orang Sungai. Merujuk kepada carta pai tersebut cabaran yang dialami oleh Orang Sungai termasuklah pembangunan dan modenisasi 25.7%, 32.9% merupakan modenisasi dan pengaruh budaya asing. Pengaruh agama merupakan peratus paling sedikit iaitu 2.9%, manakala jumlah peratus yang paling tinggi ialah perkahwinan campur dan pengaruh budaya asing iaitu 38.6%. Ini menunjukkan bahawa perkahwinan campur dan pengaruh budaya asing adalah cabaran utama yang perlu dihadapi oleh Orang Sungai dalam pengamalan adat perkahwinan mereka. Selain itu, cabaran –cabaran yang lain juga

perlu diberikan perhatian dengan mengambil langkah awal bagi menangani cabaran tersebut.

Cabaran-cabaran tersebut akan dapat diatasi dengan wujudnya kerjasama yang erat di kalangan Masyarakat Orang Sungai dalam usaha untuk mengekalkan pengamalan adat istiadat perkahwinan itu.

CADANGAN.

Soalan cadangan untuk memelihara dan memulihara adat istiadat perkahwinan Orang Sungai daripada terus dilupakan oleh generasi muda pada hadapan merupakan soalan yang terakhir bagi borang soal selidik tersebut. Soalan ini yang meminta responden memberikan cadangan mereka secara terbuka. Hal ini, menyebabkan penyelidik terpaksa memilih jawapan tersebut untuk dimuatkan dalam kajian ini. Diantara jawapan responden termasuklah:

- Menjalankan Kajian terperinci tentang adat istiadat perkahwinan Orang Sungai.

- Menyediakan buku panduan perkahwinan Orang Sungai.
- Membuat perubahan sesuai dengan aliran pemikiran semasa Masyarakat Sungai.
- Mengadakan bengkel dan Ceramah tentang adat istiadat perkahwinan Orang Sungai yang dikendalikan oleh Ketua-ketua Kampung dan pakar agama.
- Masyarakat Sungai mestilah mengamalkan dan mempraktikkan adat istiadat perkahwinan sungai setiap masa.

Kesemua cadangan tersebut telah di tujukkan kepada institusi kampung dan juga Masyarakat Orang Sungai khususnya. Cadangan-cadangan itu memerlukan kerjasama dan sokongan pelbagai pihak termasuk agensi seni dan budaya sama ada kerajaan ataupun swasta.

4.2.2 TEMURAMAH

Temuramah merupakan cara yang paling berkesan dalam memperolehi data yang diperlukan dalam sesuatu kajian. Melalui kajian ini, penyelidik telah menggunakan kaedah ini untuk mendapatkan data tentang adat istiadat perkahwinan Orang Sungai secara terperinci daripada *key informan* yang telah dipilih. Temuramah ini dilakukan bukan sahaja mendapatkan maklumat tentang aspek kajian pengkaji tetapi juga merangkumi data berkaitan dengan Daerah Tongod dan Kampung Penangah. Oleh itu, pengkaji telah menemuramah beberapa pegawai kerajaan yang bertugas di pejabat Daerah Tongod dan pemimpin yang terdapat di Kampung

Penangah. Diantara orang yang terlibat dalam temuramah ini atau sebagai key informan:

- En. Amos Tasa(Pegawai Pejabat Daerah Tongod)
- En. Usmon Lutiam(wakil Ketua Anak Negari Kg Penangah)
- En. Saringan Jambai(Ketua Kampung Alitang)
- Temenggung Hj. Ali OKK Harun
- En. Sinion (Ketua Kg Diwara)
- Puan Gariting Suayang
- Puan Sanab
- Puan Sadiyah
- Puan Saliyah
- Puan Sawasah
- En. Aik
- En. Takin
- En. Batadon

Kesemua *Key informan* tersebut telah di temuramah dengan berlainan soalan. Dimana, En.Amos Tasa telah memberikan data dan maklumat ringkas berkaitan dengan Daerah Tongod, manakala *key informan* yang selebihnya adalah data dan maklumat berkaitan dengan Kampung Penangah dan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai berkaitan dengan aspek kajian. *Key informan* wanita pula membekalkan maklumat mengenai pakaian dan upacara perkahwinan.

Secara umumnya, pengkaji berpuas hati dengan *key informan* kerana memberikan kerjasama yang sepenuhnya semasa temuramah dijalankan. Walaupun bagaimanapun, terdapat beberapa kesulitan atau masalah yang dihadapi oleh

pengkaji semasa membuat temuramah. Masalah utama pengkaji adalah kesukaran untuk berjumpa dengan beberapa *informan* kerana pada masa itu *key informan* tinggal di kawasan tempat mereka menanam padi iaitu jauh daripada rumah tetap mereka. Hal ini, telah membataskan pemerolehan maklumat kerana terdapat *key informan* yang tidak dapat di hubungi seperti Ketua Kampung Penangah dan Malikup. Selain itu, terdapat juga *informan* yang tidak dapat menerangkan dengan terperinci tentang sesuatu aspek kajian sebaliknya menyuruh pengkaji supaya melakonkan adat tersebut terutama aspek upacara perkahwinan dan juga pakaian yang digunakan. *Key informan* hanya mampu menunjukkan pakaian Orang Sungai tetapi tidak menerangkan dengan terperinci apakah maksud atau tujuan pemakaian tersebut.

Sehubungan dengan itu, pengkaji terpaksa membuat pemerhatian, penilaian dan kesimpulan sendiri dengan perbincangan pembantu pengkaji serta mendapatkan bantuan melalui pertanyaan kepada orang yang boleh menerangkan perkara tersebut iaitu Rev. Musa Ambai, En. Filmon dan En. Sidrece Titoh.

4.2.2.1 DAERAH TONGOD

Daerah Tongod merupakan sebuah daerah yang terletak di kawasan Pedalaman Sabah di Bahagian Sandakan. Daerah ini mempunyai keluasan 3,881 batu persegi yang mengandungi 23,730 penduduk. Di mana, daerah ini menjadi pusat pentadbiran bagi empat buah Mukim iaitu Mukim Tongod, Mukim Penangah, Mukim Entilibon dan Mukim Kuamut setelah menjadi daerah penuh pada 7.03.1999. Terdapat 48 buah kampung yang terdapat di daerah ini iaitu 42 buah kampung berdaftar dan enam buah lagi belum berdaftar. Ini menunjukkan bahawa daerah ini

mempunyai kawasan pentadbiran yang luas berbanding dengan daerah lain yang terdapat di Bahagian Sandakan.

Sesuai dengan status sebagai daerah penuh, pelbagai pembangunan telah dilaksanakan oleh kerajaan Barisan Nasional melalui RMK-8 dan RMK-9 di Daerah Tongod. Pembangunan dari segi kemudahan asas seperti hospital, bekalan air, elektrik, pembinaan jalan raya berturap Telupid/Linayukan/Tongod telah membawa banyak membawa perubahan kepada daerah ini dari segi sosial dan ekonomi penduduk daerah ini. Selain itu, untuk memudahkan perhubungan pembinaan Menara Celcom telah melancarkan lagi perhubungan melalui telefon dan juga rangkaian internet di daerah ini.

Di samping menjadi pusat pentadbiran bagi empat buah Mukim tersebut pejabat daerah ini juga merangkumi segala urusan berkaitan dengan pendaftaran perkahwinan, kelahiran, pembicaraan kes-kes yang berkaitan dengan keselamatan dan keamanan kampung adalah tanggungjawab pejabat daerah ini.

Majoriti penduduk di daerah ini adalah Orang Sungai yang beragama Kristian dan Islam. Ini adalah kesan daripada penjajahan British di Negeri ini dan juga pengaruh Suluk dan Orang Melayu. Orang Sungai di daerah ini terdiri daripada beberapa buah suku iaitu Kalabuan, Rumanau, Sinabu, Makiang yang tinggal berhampiran dengan Sungai Kinabatangan manakala Minokok, Mangkaak dan Kadazan/Dusun tinggal di tepi jalan raya sepanjang perjalanan dari Penangah ke Telupid.

Kegiatan ekonomi penduduk daerah ini masih lagi melakukan aktiviti pertanian. Aktiviti seperti penanaman kelapa Sawit dan getah telah menjadi kegiatan utama penduduk daerah ini. Namun begitu, aktiviti seperti mananam padi bukit(huma), berburu, menangkap ikan dan mengumpul hasil hutan masih dilakukan tetapi hanya sebagai aktiviti sampingan mereka pada masa lapang. Selain itu, pembangunan pesat yang berlaku di negara ini juga telah memberi kesan dari segi kegiatan ekonomi penduduk daerah ini yang mana ramai penduduk daerah ini yang terlibat dalam aktiviti perniagaan, perikanan, perkhidmatan dan pelancongan.

Melalui tinjauan ringkas ini, Daerah Tongod tidak dapat dinafikan lagi semakin hari semakin pesat membangun. Ini adalah hasil daripada hasrat pemimpin-pemimpin masa kini yang ingin melihat kawasan-kawasan luarbandar lebih maju. Daerah Tongod yang dahulunya hanya sebuah kampung yang kecil telah menjadi sebuah daerah yang besar dan berkembang pesat dari segi ekonomi dan sosial.

4.2.2.2 KAMPUNG PENANGAH

Nama Kampung Penangah berasal daripada perkataan pokok pinang yang terdapat banyak di kampung ini pada masa dahulu. Pokok pinang yang banyak terdapat di kampung ini sangat berkait rapat dengan kebiasaan Masyarakat Sungai di kampung ini yang suka makan pinang atau dipanggil “mangigat”. Menurut *informan* pada mulanya, di kampung ini terdapat pokok pinang yang sangat tinggi dan tidak ada seorang pun yang berani untuk memanjat pokok pinang atau “igaton” tersebut. Hal ini kerana, pokok pinang tersebut sangat tinggi dan membahayakan

keselamatan orang yang memanjat pokok tersebut. Namun begitu, terdapat seorang pemuda yang berasal dari Kampung Nangoh yang berjaya memanjat dan mendapatkan buah pinang tersebut. Kejayaan pemuda tersebut telah memberikan ilham kepada penduduk di kampung ini untuk menamakan kampung ini sebagai kampung “Pinangoh”. Nama tersebut adalah gabungan di antara nama pokok pinang dengan nama tempat asal pemuda yang memanjat pokok tersebut iaitu Kampung “Nangoh”. Peredaran masa dan zaman telah mengubah perkataan dan sebutan “Pinangoh” kepada Penangah yang digunakan pada masa kini.

Kampung Penangah merupakan sebuah kampung suku kaum “Kalabuan” yang terdapat di daerah Tongod. Kampung ini terletak kira-kira 160 batu dari bandar Sandakan. Penangah pada mulanya adalah sebuah kampung yang kecil yang terletak di Ulu Sungai Kinabatangan. Sebelum wujudnya nama Penangah, kampung ini juga di kenali sebagai Ulu Kinabatangan kerana kedudukannya yang terletak di Ulu Sungai Kinabatangan. Penduduk di kampung ini tidak ramai pada tahun empat puluhan. Hal ini kerana, penduduk di kampung ini masih lagi tinggal berkelompok di tepi Sungai Kinabatangan. Bagi menampung kehendak pentadbiran, kesihatan dan pendidikan, penjajah British telah membina beberapa buah bangunan seperti Klinik Kesihatan(Rumah Sakit), Rumah Rehat(green House) dan Sekolah Kebangsaan Penangah. Kesemua bangunan tersebut menjadi khazanah atau peninggalan British terhadap kampung Penangah.

Pada masa kini, banyak perubahan telah berlaku di kampung ini dari segi ekonomi, sosial dan politiknya. Di mana, kampung ini telah menjadi pusat bagi Mukim Penangah. Antara kampung yang merangkumi Mukim Penangah termasuklah

Kampung Masaum, Mengkawago, Alitang, Penangah, Inarad, Langga, Malikup, Diwara dan Saguon. Masyarakat di Mukim ini terdiri daripada pelbagai suku atau etnik namun begitu semua suku tersebut mempunyai persamaan bahasa dan adat istiadat kecuali kaum “Rumanau” yang terdapat di kampung Masaum dan Mengkawago serta Murut di kampung Inarad, Langga dan juga di Masaum. Suku lain ialah Making dan Kalabuan yang terdapat ramai di kampung Alitang, Penangah, Malikup, Diwara dan Saguon. Majoriti penduduk kampung ini beragama kristian dan selebihnya adalah beragama Islam.

4.2.2.3 ADAT ISTIADAT PERKAHWINAN

Menurut Khati Galis(1990) “ perkahwinan adalah sebagai suatu kebiasaan atau peraturan yang diamalkan oleh sesetengah masyarakat bersabit dengan kesatuan diantara lelaki dan perempuan. Segala kebiasaan dan peraturan ini bersesuaian dengan pengertian adat tersebut supaya keadaan masyarakat ini seimbang dan terhindar dari malapetaka dan bencana alam”. Dalam konteks Masyarakat Orang Sungai, perkahwinan merupakan satu kemestian bagi meneruskan kesinambungan suku kaum ini. “Musawoh” dalam Bahasa Sungai bermakna maljis perkahwinan yang mana

lelaki dan perempuan akan disatu secara sah dan diikhtraf oleh Masyarakat Orang Sungai. Sudah semestinya perkahwinan yang dijalankan oleh Orang Sungai perlu dilakukan menggunakan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai. Jika dilihat dengan teliti terdapat sembilan peringkat atau upacara yang perlu dilalui oleh pengantin. Dengan itu, dapat dibayangkan bahawa adat istiadat perkahwinan Orang Sungai ini memerlukan masa yang panjang iaitu lebih kurang seminggu dan perbelanjaan yang banyak. Upacara perkahwinan itu:

- Mangiri
- Mangapit pandulong
- Moilog
- Painakod
- Musunah
- Minakod
- Mangalisiw
- Mupatah
- Musagang

a). MANGIRI

“Mangiri” bermaksud melihat atau membuat pemerhatian terhadap tingkahlaku seseorang. Dalam erti kata yang lain ialah proses memilih jodoh. Menurut adat istiadat perkahwinan Orang Sungai, sudah menjadi kewajipan bagi orang tua si teruna untuk memilih pasangan hidup yang difikirkan sesuai bagi anak mereka. Apabila kedua-dua orang tua berpendapat bahawa telah tiba waktunya bagi anak lelaki mereka mendirikan rumah tangga maka proses memilih pasangannya akan dimulakan. Biasanya proses pemilihan tersebut akan dilakukan oleh ibu bapa si teruna

di majlis-majlis keramaian. Terdapat juga cara yang lain kadang-kadang digunakan oleh ibubapa atau saudara-mara si teruna iaitu dengan meminta si dara yang mungkin menjadi calon untuk menolong mereka dalam melakukan kerja-kerja di rumah dan di ladang untuk beberapa waktu. Melalui cara ini mereka akan membuat penilaian dari segi tata tertib, sopan santun dan kemampuan si dara menjadi seorang isteri yang baik. Apabila calon telah di temui, ahli-ahli keluarga dan si teruna sendiri akan mengadakan perbincangan untuk mencapai persetujuan.

b). MANGAPIT PANDULONG.

Upacara “mangapit pandulong” bermaksud melamar atau merisik. Biasanya upacara ini dijalankan secara sulit dan hanya orang yang tertentu sahaja yang pergi iaitu dikalangan ahli keluarga yang mempunyai hubungan rapat dengan keluarga si dara. Jika kata sepakat diantara keluarga si teruna telah di capai maka secara senyap-senyap anggota keluarga si teruna akan mengadakan tanda-tanda rahsia kepada si dara dan keluarganya. Hasrat tersebut akan dibalut rapi dengan bunga-bunga bahasa, perbuatan dan perhubungan yang istimewa ini biasanya disalurkan melalui upacara-upacara kebudayaan. Sekiranya pihak si teruna menggunakan kebudayaan yang berbentuk lagu-lagu sebagai alat komunikasi seperti “runsai”, “angiti” atau “baliuk” akan di perdengarkan di majlis-majlis keramaian. Oleh kerana, bahasa yang digunakan adalah terdiri daripada bahasa-bahasa simbolik hanya segelintir sahaja yang mengerti perbualan mereka yang terlibat. Di samping itu, terdapat juga tanda-tanda yang agak mendedah seperti orang tua si teruna akan minum tapai dengan orang tua si dara dalam cara yang lebih istimewa. Kadang-kadang si teruna sendiri sengaja diminta untuk minum tapai dalam satu tajau bersama dengan si dara. Kalau perkara

dias kelihatan berlaku beberapakali Masyarakat Orang Sungai mulai menaruh syak bahawa kedua teruna dan dara yang berkenan mungkin akan mendirikan rumahtangga.

Selepas itu, jika tindakbalas yang positif telah kelihatan daripada si dara dan keluarganya, ibubapa si teruna akan menghantar utusan khas ke rumah si dara. Kiriman pertanyaan dalam bentuk sebetuk cincin yang diikat dengan sehalai “saputangan merah” itu akan di sampaikan kepada pihak keluarga si dara melalui Ketua Kampung atau orang lain yang juga berwibawa. Ibubapa si dara akan bertanya kepada anak mereka sama ada menerima atau menolak si teruna. Sekiranya si dara rela menerima si teruna dalam hidupnya maka “saputangan” tersebut akan di simpan oleh orang tua si dara. Hal ini menunjukkan bahawa si dara tidak boleh lagi di lamar oleh lelaki lain.

c). MOILOG

“Moilog” bermaksud hari pertunangan. Biasanya hari pertunangan ini dijalankan di rumah si dara selama sehari. Upacara ini juga dikenali “mopogong” atau proses menyatukan diantara si dara dengan si teruna secara rasmi dalam ikatan pertunangan. Dalam pada itu, upacara ini juga merupakan kesinambungan daripada upacara “mengapit pandulong” yang mana sebelum upacara ini diadakan, pihak si dara akan menyediakan perbelanjaan sementara pihak si teruna pula akan menyediakan barang-barang yang wajib dibawa ke rumah si dara pada hari

pertunangan iaitu “moilog”. Barang yang sangat penting dalam adat istiadat perkahwinan Orang Sungai adalah “agong”. Hal ini kerana, “agong” tersebut mempunyai fungsi yang penting dalam upacara tersebut. Selepas persetujuan telah dicapai oleh kedua-dua belah pihak, “agong” yang dibawa itu akan dipukul sebagai tanda pengistiharan rasmi bahawa si teruna dan si dara telah sah bertunang. Di samping itu, sebelum pengistiharan tersebut dilakukan si dara dan si teruna akan melalui satu lagi upacara yang dipanggil “musulung” atau dalam Bahasa Melayu upacara pertukaran cincin.

Selepas upacara tersebut, pada waktu malam upacara keramaian akan diadakan bagi merayakan hari pertunangan tersebut dengan minuman tapai atau “batol” akan disajikan kepada tetamu yang datang serta permainan alat muzik tradisional seperti “agong” dan “kulintang” akan dimainkan bagi memeriahkan lagi majlis itu.. Sepanjang tempoh pertunangan tersebut si teruna mestilah menghantar belanja atau alat kelengkap kepada tunangnya seperti pakaian, alat-alat mandi dan sebagainya. Namun begitu, si teruna tidak boleh pergi bersendirian sebaliknya perlu diiringi oleh kedua orang tua serta beberapa anggota keluarganya. Salah satu adat yang digunakan oleh Orang Sungai sepanjang tempoh pertunangan tersebut ialah si dara tidak dibenarkan naik ke rumah si teruna sebelum upacara “painakod” dilangsungkan. Menurut Orang Sungai, malapetaka akan menimpah mereka jika syarat ini tidak dituruti.

d). PAINAKOD

Sebelum upacara perkahwinan iaitu selepas pertunangan, satu upacara khas yang disebut “painakod” akan diadakan oleh pihak lelaki atau si teruna. “Painakod” bermaksud menjemput atau mempersilakan bakal menantu naik ke rumah pihak lelaki. Upacara “painakod” dilakukan dengan cara pihak si teruna akan membawa tunang dan keluarganya pergi ke rumahnya. Upacara ini bertujuan untuk memberi peluang kepada kedua-dua belah pihak untuk berkenalan antara satu sama lain secara rasmi. “Painakod” akan diadakan di rumah si teruna dengan semua perbelanjaan akan di tanggung oleh pihak si teruna. Melalui upacara ini, si dara akan diberi hadiah seperti gelang, rantai dan wang oleh anggota keluarga si teruna. Selain itu, si dara juga akan diberikan hadiah khas dari si teruna yang berbentuk pakaian yang mesti di pakai oleh si dara pada waktu malam ketibaannya di rumah si teruna.

Apabila selesai upacara “painakod” si dara dan si teruna boleh diminta oleh bakal mentua masing-masing untuk menolong pekerjaan mereka sama ada di rumah ataupun di ladang padi. Perbuatan mereka ini dipanggil “manamong”. Perbuatan ini bertujuan untuk mewujudkan keserasian dan mengeratkan lagi hubungan diantara menantu dengan mentua serta keluarga masing-masing. Perlakuan ini juga dikategorikan sebagai adat yang perlu di patuhi oleh Orang Sungai sebelum perkahwinan .

e). MUSUNAH

“Musunah” merupakan upacara yang dilakukan sebelum hari perkahwinan diadakan. Biasanya, upacara ini tidak melibatkan ramai orang sebaliknya hanya wakil

pihak lelaki atau ahli-ahli keluarga si teruna sahaja. Dalam upacara ini, pihak si teruna akan diminta untuk menghantar belanja yang diminta oleh pihak si dara sebelum ini. Belanja terdiri daripada lapan tin beras dan barangan lain yang diminta oleh ahli keluarga si dara seperti “rait”. Pada masa yang sama, tarikh persandingan akan ditentukan oleh kedua-dua belah pihak dan majlis perkahwinan Orang Sungai biasanya akan diadakan selepas musim menuai padi. Upacara penentuan tarikh perkahwinan tersebut dipanggil “musunah” oleh Orang Sungai.

f). MINAKOD

“Minakod” merupakan upacara yang dijalankan semasa perkahwinan. “Minakod” mempunyai persamaan dengan upacara “painakod” namun upacara ini dilakukan secara terbalik iaitu pihak si dara pula yang menjemput si teruna untuk datang ke rumahnya. Ini bermakna “minakod” adalah upacara yang mana pihak lelaki akan naik ke rumah perempuan bersama keluarga. Terdapat satu amalan atau adat yang diamalkan oleh Orang Sungai pada malam sebelum hari persandingan yang dinamakan “manulau”. Amalan ini akan diadakan di rumah kedua-dua bakal pengantin. Melalui amalan ini mereka tidak dibenarkan tidur pada malam itu. Amalan ini bertujuan untuk menguji kegigihan dan ketabahan mereka berdua untuk menghadapi cabaran hidup bersama pada masa depan. Menurut seorang *informan*, kadang-kadang ada bakal pengantin yang menangis pada malam itu kerana mungkin terkenang kisah lampau atau terlalu gembira kerana akhirnya mereka dipertemukan.

Pada hari persandingan, si teruna yang dianggap raja sehari itu dilengkapi dengan pakaian yang indah-indah sesuai dengan pakaian tradisi Orang Sungai. Salah

satu perlengkapan yang penting ialah sebilah keris. Ini adalah kerana menurut sangkaan Orang Sungai kononnya pada hari itu mungkin terdapat lelaki lain yang cuba untuk merampas si dara daripada tangan si teruna. Si teruna akan diiringi oleh anggota keluarganya pergi ke rumah si dara pada sebelah tengahari. Waktu ini, bagi mereka melambangkan suasana cerah di dalam kehidupan mereka berdua di masa akan datang. Kunjungan mempelai lelaki ke rumah pengantin perempuan akan diiringi dengan bunyi-bunyian tradisi seperti “agong” dan “kulintangan” yang dipanggil “mubasal”.

Apabila tiba dirumah pengantin perempuan, mempelai lelaki perlu melihat ke bumbung rumah sebelum memasuki ruang tamu rumah perempuan. Perlakuan tersebut bertujuan untuk mengetahui akan masa depan keluarga mereka nanti. Di rumah mempelai perempuan ini akan diadakan upacara “murikin” iaitu satu perbincangan berkaitan dengan hal-hal berian dan ‘rait-rai’ yang akan di sampaikan kepada pemiliknya. Selepas itu upacara “musundan” akan dilakukan. Upacara ini dilakukan dengan cara memanggil kedua-dua mempelai untuk minum tapai dalam satu tajau yang dikhaskan. Ketua Kampung akan merinjiskan air tapai itu kepada kedua mempelai itu sambil mengucapkan doa restu agar mereka dipanjangkan jodah. Selepas itu, Ketua Kampung akan melakukan hal yang sama kepada kedua pengapit pengantin namun upacara tersebut hanyalah sebagai selingan sahaja. Pada waktu malam, upacara “runsai” akan diadakan. Upacara ini merupakan upacara yang wajib disertai oleh kedua-dua mempelai kerana “runsai” merupakan salah satu cara untuk memberikan nasihat kepada mempelai oleh orang-orang tua. Biasanya, bahasa yang digunakan oleh orang-orang tua dalam upacara ini sukar untuk difahami kerana terlalu mendalam dan berbunga-bunga. Upacara ini akan berlangsung sampai pagi.

Sebelum upacara “mangalisiw” dilangsungkan, menurut Orang Sungai kedua mempelai akan diminta untuk menyediakan satu jenis makan yang perlu diberikan kepada tetamu yang hendak pulang iaitu ‘buntili’. Penyediaan makanan tersebut haruslah dilakukan tanpa bantuan orang ramai dalam majlis itu.

g). MANGALISIW

“Mangalisiw” bermaksud kedua-dua mempelai akan pergi ke rumah pihak lelaki bersama-sama. Walaupun upacara ini dianggap mempunyai persamaan dengan upacara “minakod” oleh Orang Sungai tetapi sebenarnya upacara ini berbeza. Dalam upacara ini, kedua mempelai akan diraihkan di rumah pihak lelaki dan mereka akan diminta duduk disatu pelamin yang dikhaskan untuk mereka malah segala perbuatan mereka mestilah dilakukan secara bersama. Satu upacara akan diadakan iaitu di panggil “mayingkaad” dimana ibu kepada pengantin lelaki akan memberikan hadiah kepada pengantin perempuan yang berbentuk peralatan makanan yang dimiliki oleh nenek moyang mereka. Walaubagaimanapun, upacara ini juga dihadiri oleh tetamu yang sama dari upacara “minakod”. Pada waktu malam satu keramaian termasuk “runsai” dan tarian “aripas” akan diadakan di samping persembahan seperti pertunjukkan silat yang diringi oleh “agong” akan di persembahkan kepada pengantin.

h). MUPATAH

Pada hari ketiga upacara “mupatah” akan dilangsungkan. Upacara ini akan diadakan di rumah pihak perempuan dan biasanya orang yang terlibat hanyalah ahli-ahli keluarga terdekat sahaja. Menurut seorang *informan*, “mupatah” bermaksud hari dimana kedua mempelai kembali ke rumah perempuan yang hanya diiringi oleh ibubapa dan keluarga terdekat sahaja. Upacara ini diadakan bertujuan untuk memberikan peluang kepada kedua-dua keluarga pengantin memberikan nasihat serta membantu keluarga pihak perempuan dalam kerja-kerja mengemas dan membersihkan rumah. Namun terdapat juga upacara minum tapai tetapi tidaklah begitu ramai seperti upacara “minakod” dan “painakod”.

i). MUSAGANG.

Upacara ini merupakan upacara yang terakhir dalam adat istiadat perkahwinan Orang Sungai. “Musagang” atau “sumagang” bermaksud kedua pengantin baru itu akan pergi ke rumah si suami. Upacara ini akan dilangsungkan selama empat hingga tujuh hari. Melalui upacara ini, perundingan yang dinamakan “mulih” akan diadakan. Dalam perundingan itu, ibu bapa si suami dan isteri akan menentukan satu persetujuan mengenai jangka waktu tertentu bagi suami isteri ini tinggal sama ada di pihak orang tua si isteri atau suami. Ini bertujuan agar unit keluarga yang baru ini akan mendapat bimbingan lanjutan tentang bagaimana hidup berkeluarga sehingga mereka boleh berdikari. Selepas beberapa tahun mereka akan berpisah perlahan-lahan dari orang tua untuk terus hidup bersama.

4.2.2.4 SISTEM BERIAN ATAU BURU.

Dalam konteks Orang Sungai, berian atau “buru” merupakan hantaran kahwin yang diberikan kepada pihak perempuan oleh pihak lelaki mengikut persetujuan yang telah dibincangkan sebelum itu. Walaubagaimanapun, “buru” tersebut seringkali di definisi sebagai wang pemberian kepada pihak perempuan oleh pihak lelaki. Hasil kajian penyelidik, berian atau “buru” yang diamalkan oleh Orang Sungai dalam perkahwinan adalah dalam bentuk barangan iaitu “Mubarang”. Sistem berian ini tidak tetap kerana ianya bergantung kepada permintaan pihak perempuan. Diantara barangan yang penting dalam berian ini adalah dua biji “agong” yang di panggil “liningkong” dan “buang”. Hal ini kerana, jika tidak ada “agong” semasa hari pertunangan maka perkahwinan tersebut akan dibatalkan sehingga pihak lelaki mendapatkan agong yang di inginkan. Selain daripada itu, “rait” juga merupakan aspek yang di tekankan dalam sistem berian Orang Sungai. “Rait” adalah satu permintaan yang wajib diberikan kepada keluarga si dara. “Rait” boleh wujud dalam bentuk barangan dan wang namun jumlahnya adalah terhad mengikut persetujuan. Sebelum wujud istilah ‘kompilit’, istilah ‘mubarang’ adalah sistem berian yang digunakan oleh Orang Sungai. Diantara barang yang diperlukan ‘Mubarang’:

1. Gong 2 biji(buang dan liningkong)
2. Keranda atau Lungun
3. Lapan tin Beras
4. Rait-Rait(pengantin perempuan, ibubapa, adik, abang, kakak dan saudara terdekat).
5. Wang tunai RM80

4.2.2.5 PAKAIAN SEMASA PERKAHWINAN.

Sudah menjadi kewajiban bagi Masyarakat Orang Sungai memakai pakaian khas semasa perkahwinan dilangsungkan. Hal ini menunjukkan bahawa Orang Sungai mempunyai pakaian khas untuk pengantin walaupun sebenarnya mereka tidak menitikberatkan aspek pakaian. Hasil temuramah yang dijalankan, penyelidik mendapati bahawa pakaian orang sungai terdiri daripada dua iaitu pakaian “sulung” dan “simpit”. Kedua-dua jenis pakaian tersebut mempunyai keunikan yang tersendiri. Pakaian “sulung” dan “simpit” ini berwarna hitam dan terdapat jalur putih keemasan pada hujung lengan baju. Pakaian pengantin lelaki terdiri daripada baju simpit hitam, talugas, kindang yang berbentuk X pada badan, pindung, samban atau palikat dan keris. Manakala pakaian perempuan pula terdiri daripada baju “simpit” hitam dan tapi atau sarung, kindang yang berbentuk X pada badan, hiasan bunga di kepala, gelang tangan dan lungisut atau tudung. Selain daripada warna hitam, orang sungai juga menggunakan warna merah, kuning pada pakaian kindang dan tudung.

4.2.2.6 PANTANG LARANG DALAM PERKAHWINAN

Perkahwinan Masyarakat Orang Sungai mempunyai beberapa pantang larang yang perlu di patuhi dan di turuti. Hal ini kerana, jika amalan tersebut tidak di turuti Orang Sungai percaya bahawa akan berlaku malapetaka terhadap kehidupan orang yang berkahwin dan juga kepada Masyarakat Orang Sungai umumnya. Melalui kajian

ini penyelidik telah membahagikan pantang larang atau adat tersebut kepada tiga tahap iaitu sebelum, semasa dan selepas upacara perkahwinan.

a).Sebelum Perkahwinan

- Mengamalkan “kadaat”atau percaya kepada mimpi. Jika terdapat diantara ahli keluarga pihak lelaki yang bermimpi tentang sesuatu yang tidak baik maka Orang Sungai berpendapat bahawa rombongan lelaki yang hendak pergi meminang perlu untuk menunggu beberapa hari baru boleh pergi meneruskan hasrat tersebut.
- Perempuan tidak dibenarkan naik dirumah lelaki sebelum upacara “painakod” dilangsungkan.
- kedua-dua bakal pengantin tidak boleh menyebut nama mentua sebaliknya hanya memanggil dengan nama panggilan ‘iwan’.
- Kedua-dua bakal pengantin diwajibkan membantu bakal mentua jika terdapat kerja yang ingin dilakukan oleh pihak mentua masing-masing atau “manamong”.
- Si teruna perlulah menghantar belanja setiap bulan kepada tunangnya apabila telah disahkan bertunang.Jika tidak si teruna akan di denda.
- Melakukan “Sogit” iaitu upacara penyembelihan binatang babi atau ayam untuk tujuan menghindari daripada melapetaka seperti bencana alam, penyakit dan sebagainya.

b). Semasa perkahwinan.

- Semasa upacara “manulau” kedua-dua mempelai tidak dibenarkan tidur.

- sebelum pengantin lelaki memasuki rumah pengantin perempuan pada hari “minakod” dia perlu melihat keatas bagi mengetahui petanda masa depan perkahwinan mereka nanti.
- Makanan kedua-dua pengantin akan dihidkan.
- Pada hari sebelum pergi “mangalisiw”, kedua-dua pengantin diminta untuk menyediakan sejenis makan ‘buntili’ untuk tetamu yang disediakan oleh mereka sendiri.
- Kedua mempelai wajib untuk menyertai acara “rumusai”.
- “Kalundangan”di kenakan bagi seorang kakak jika adik berkahwin dahulu daripada kakak.
- “Kainakadan”bermaksud keluarga pihak lelaki perlu memberi buah tangan atau hadiah kepada bakal menantu semasa upacara “painakod”.
- “Manyingkad”adalah suatu upacara dimana ibu kepada pengantin lelaki memberikan hadiah kepada pengantin perempuan pada masa upacara “mangalisiw” iaitu berbentuk barang peralatan makanan seperti pinggan, mangkuk, gelas dan sebagainya.
- “Tinitikan dan Tinutusan”rokok dan sirih yang telah di sediakan oleh pengantin perempuan kepada pengantin lelaki semasa upacara “minakod”.
- “Kasuaan” bermakna pihak lelaki perlu memberikan buah tangan dalam bentuk wang kepada keluarga pihak perempuan sebelum masuk ke bilik pengantin dan membawa pengantin perempuan keluar untuk upacara “musundan”.
- “Musundan” adalah satu upacara membaca doa restu oleh Ketua Kampung di hadapan kedua-dua pengantin dengan meranjiskan air tapai kepada mereka.

c).Selepas perkahwinan

Selepas perkahwinan merujuk kepada upacara mupatah dan musagang.

- Kedua-dua pengantin tidak dibenarkan menjalankan aktiviti sebelum sampai tujuh hari selepas upacara “musagang.”

4.2.2.7 PERUBAHAN DALAM ADAT ISTIADAT PERKAHWINAN .

Perubahan bermaksud sesuatu kumpulan manusia itu telah menjalani sesuatu aktiviti kehidupan yang berbeza daripada yang telah dilakukan oleh generasi sebelumnya. Dalam konteks kajian ini, perubahan telah berlaku dalam adat istiadat perkahwinan Orang Sungai iaitu merujuk kepada aspek upacara, sistem berian, pakaian dan adat atau pantang larang yang digunakan semasa majlis perkahwinan

dijalankan. Proses perkahwinan yang berlaku pada masa kini tidak lagi seperti yang berlaku sebelum ini.

a). UPACARA PERKAHWINAN.

Dari segi aspek upacara atau peringkat perkahwinan, Orang Sungai tidak lagi menggunakan upacara-upacara perkahwinan pada kebiasaannya. Jika sebelum ini Orang Sungai menjadikan rumah Ketua Kampung untuk menjalankan upacara pengesahan perkahwinan tetapi pada masa kini Gereja adalah tempat yang penting dalam majlis perkahwinan. Peringkat perkahwinan seperti “mangiri”, “mangapit pandulong”, “moilog”, “painakod”, “musunah”, “minakod”, “mangalisiw”, “mupatah” dan “musagang” yang wajib digunakan pada masa dahulu tidak lagi digunakan sepenuhnya oleh Masyarakat Sungai.

Sebaliknya mereka hanya menggabungkan atau menggunakan separuh sahaja daripada peringkat upacara tersebut. Diantara upacara yang tidak digunakan lagi termasuklah “mangiri”, “musunah” dan “musagang”. Hal ini kerana, jika dilihat secara ringkas upacara perkahwinan ini memerlukan masa selama seminggu. Oleh itu, Masyarakat Orang Sungai pada masa kini telah melihat masa dan kos yang digunakan untuk satu majlis perkahwinan tersebut amat membazir. Sehubungan dengan itu, perubahan dalam upacara ini telah dilakukan bagi mengurangkan kos dan masa yang digunakan. Selain itu, kematangan dalam aspek agama khusus Kristian telah membawa kepada upacara perkahwinan dilakukan di Gereja.

SEBELUM:

- Mangiri
- Mangapit Pandulong
- Moilog
- Painakod
- Musunah
- Minakod
- Mangalisiw
- Mupatah
- Musagang

KINI:

- Mangapit pandulong
- Moilog
- Minakod
- Mangalisiw
- Mupatah

b). SISTEM BERIAN

Berian atau di panggil “buru” dalam Bahasa Sungai bermaksud sesuatu yang di berikan kepada pihak perempuan oleh pihak lelaki. Berian tersebut diberikan dalam dua bentuk iaitu balam bentuk barangan atau wang. Perubahan yang berlaku dalam

aspek ini juga telah memberikan impak kepada adat istiadat perkahwinan Orang Sungai. Hal ini kerana, setiap perkahwinan yang diadakan isu berian merupakan aspek yang paling lama dibincangkan. Berian dalam konteks Orang Sungai bukan sahaja merujuk kepada jumlah wang yang diberikan kepada pihak perempuan tetapi melibatkan permintaan daripada keluarga pihak perempuan iaitu saudara-mara terdekat yang dipanggil ‘rait’.

Jika pada masa dahulu sistem berian dalam bentuk barangan atau dalam istilah Orang Sungai “mubarang” tapi kini istilah tersebut telah berubah kepada “kompilit” atau berian dalam bentuk wang dan separuhnya adalah barangan. Perubahan ini berlaku apabila terdapat barangan yang diminta oleh pihak perempuan sukar dan tidak lagi terdapat pada masa kini iaitu merujuk kepada barangan lama seperti “agong”, “tajau” dan sebagainya. Permintaan tersebut telah digantikan dengan wang ringgit. Jumlah wang yang diminta juga telah meningkat kepada RM3600 daripada RM80 sahaja pada masa dahulu. Walaubagaimanapun, jumlah tersebut belum termasuk permintaan pihak saudara-mara perempuan atau “rait”.

DAHULU- 'Mubarang'

- Gong 2 biji 'liningkong' dan 'uang'.
- Keranda 'lungun'
- Lapan tin beras
- RM80
- Rait pengantin perempuan tiga jenis
- Rait Ibu:
- Siling satu set
- Kain Lapas satu
- Kain Baldu dua meter
- Tudung satu helai.
- Rait Bapa RM100
- Rait Luar enam kotos
- Rait Kakak atau Abang Sulung
- Ampit adik-beradik layak dua orang
- Kalundangan
- Rait masuk komplut akan diatur oleh ibubapa perempuan.
- Siri pinang
- Adat-adat kecil
- Kainakadan sebiji tempayan
- Belanja tunang (selepas sah bertunang)

SEKARANG- ‘Compilit’

- Gong 2 biji atau RM800
- RM3,600 jika tiada gong.
- Keranda atau RM300
- Beras lapan tin
- Rait pengantin perempuan tiga jenis.(tidak melebihi RM600).
- Rait Ibu: (semua rait ibu berupa pakaian kalau ganti wang RM100)
- Siling satu set atau ganti wang RM250
- Kain Lapas satu
- Kain Baldu dua meter
- Tudung satu helai.
- Rait Bapa RM100
- Rait Luar enam kotos satu kotos RM50 = RM300.
- Rait Kakak atau Abang Sulung RM100
- Ampit adik-beradik layak dua orang RM100
- Kalundangan RM50
- Rait masuk komplit akan diatur oleh ibubapa perempuan.
- Siri pinang atau ganti wang RM150
- Adat-adat kecil RM12.00
- Kainakadan sebiji tempayan atau RM50
- Belanja tunang RM10 sebulan(selepas sah bertunang)

c).PAKAIAN PENGANTIN

Walaupun, aspek pakaian tidak dititikberatkan oleh Masyarakat Sungai dalam adat istiadat perkahwinan Orang Sungai namun pakaian bagi pengantin lelaki dan perempuan tidak terkecuali daripada mengalami perubahan. Pada mulanya, pakaian yang digunakan oleh Orang Sungai semasa majlis perkahwinan adalah pakaian “simpit” atau juga dikenali pakaian “sulug”. Pakaian ini merupakan pakaian yang dihaskan untuk pengantin sahaja dan tidak ramai yang memilikinya pada dahulu kerana kain yang digunakan untuk membuat pakaian tersebut sangat mahal. Pakaian pengantin ini mengandungi warna yang pelbagai namun warna hitam lebih banyak digunakan. Pakaian seperti “kindang”, “palikat”, lungisut”, “tapi”, keris, “talugas” dan seluar panjang berwarna hitam merupakan diantara pakaian yang diperlukan. Pada masa kini, pakaian tersebut tidak lagi digunakan sebaliknya pakaian tersebut hanya digunakan pada hari perayaan. Pakaian moden seperti *kot* dan *blazer* lebih kerap digunakan oleh generasi muda yang berkahwin pada ini.

Disamping itu, kemaja *T* lengan panjang dan *jeans* juga digunakan pada waktu malam oleh pengantin. Cara berpakaian semasa perkahwinan ini telah berubah disebabkan oleh pengaruh budaya asing yang masuk ke dalam Masyarakat Orang sejak sekian lama. Pengaruh budaya asing yang dikenalpasti oleh pengkaji adalah pengaruh Barat, Suluk, Cina, Melayu serta Kadazandusun. Pengaruh tersebut tersebar melalui penjajah pada masa dahulu dan juga melalui media massa seperti majalah, television dan internet. Selain itu, pengaruh ini juga dibawa oleh penduduk kampung ini yang bekerja atau belajar di bandar yang lebih terdedah kepada perkembangan semasa khususnya budaya berpakaian di bandar.

SEBELUM 90AN

TAHUN 90AN

SEKARANG

d). PANTANG LARANG

Selain daripada itu, adat dan pantang larang yang diamalkan secara turun-temurun dari generasi ke generasi muda hari ini tidak lagi diamalkan oleh Masyarakat Sungai dalam upacara perkahwinan. Adat dan pantang larang Orang Sungai merujuk kepada sesuatu perkara yang tidak boleh dilakukan sebelum, semasa dan selepas majlis perkahwinan. Di mana, menurut kepercayaan Masyarakat Orang Sungai jika adat tersebut tidak di turuti dan dilanggar akan mendatangkan suasana panas atau “maamut” bukan sahaja kepada pengantin yang sedang berkahwin tetapi juga memberikan kesan kepada keadaan kampung tersebut. Pelbagai masalah atau bencana akan timbul seperti “losob” atau ribut, banjir besar, kekurangan makanan kerana hasil tanaman tidak menghasilkan buah yang banyak khususnya padi dan buah-buahan.

Oleh itu, untuk memulihkan keadaan sedia kala Orang Sungai perlu melakukan ‘sogit’ iaitu menyembelih binatang sama ada ayam atau babi dengan meranjiskan darah binatang tersebut di kawasan rumah pengantin tersebut dan membahagikan daging kepada tetamu. Di samping itu, terdapat lagi adat yang perlu di patuhi oleh kedua-dua belah pihak semasa berkahwin iaitu panggilan kepada orang tua serta tingkahlaku yang perlu dijaga oleh pengantin yang berkahwin. Namun begitu, modenisasi yang berlaku terhadap Orang Sungai telah mengubah aliran pemikiran Orang Sungai kepada kepercayaan beragama. Agama yang mereka anuti seperti Kristian tidak mengizinkan mereka mengamalkan penyembahan yang berbentuk penyembahan berhala atau animisme. Sehubungan dengan itu, mereka tidak lagi menggunakan adat tersebut dalam upacara perkahwinan.

4.2.2.8 CABARAN-CABARAN

Dalam usaha untuk mengekalkan adat istiadat perkahwinan Masyarakat Orang Sungai terdapat beberapa cabaran yang perlu di atasi oleh Orang Sungai. Cabaran adalah satu situasi yang mana memaksa kita untuk melakukan sesuatu tindakan yang sewajarnya bagi mengatasi sesuatu masalah. Cabaran yang dihadapi oleh Masyarakat Sungai dalam pengekalan adat tersebut bukan sahaja datang dari luar tetapi juga dari dalam Masyarakat Orang Sungai sendiri. Hasil kajian melalui temuramah ini, pengkaji telah mengkategorikan beberapa cabaran yang telah dikemukakan oleh *key informan*:

a). Pembangunan dan Modenisasi

Pembangunan dan modenisasi merupakan cabaran utama yang dihadapi oleh Masyarakat Sungai dalam usaha untuk mengekalkan pengamalan adat istiadat perkahwinan. Menurut Weiner(1966) “modenisasi sebagai cara bagaimana sistem tradisional berubah menjadi moden. Dimana beliau telah melihat proses tradisional dan moden itu sebagai satu dikotomi”. Jika dilihat pada masa kini, modenisasi adalah satu konsep baru untuk menerangkan proses perubahan sosial yang lebih merujuk kepada proses pembangunan ekonomi sesuatu masyarakat atau negara. Pembangunan dan modenisasi yang pesat berlaku di negara ini telah membawa kepada kemajuan dalam ekonomi, politik dan sosial Masyarakat Orang Sungai. Kemajuan yang dialami oleh Orang Sungai telah menyebabkan cara hidup mereka telah berubah menjadi moden. Pada masa kini mereka tidak lagi bergantung kepada aktiviti pertanian tetapi sudah mula terlibat dengan aktiviti perniagaan, perkhidmatan, perlancongan dan

sebagainya yang telah banyak mengubah tingkahlaku serta budaya pemikiran mereka yang lebih bersifat materialistik. Hal ini, telah mengundang mereka kepada kesibukkan untuk mengejar kekayaan yang mengakibatkan mereka laka dengan kebudayaan yang mereka miliki selama ini. Budaya moden itu telah memberi impak kepada gaya hidup Orang Sungai terikut-ikut dengan gaya hidup dibandar yang tidak menghiraukan amalan dan adat istiadat sehingga mereka menganggap bahawa adat istiadat tersebut mengongkong mereka dari melakukan kehendak mereka. Kebiasaanya, golongan yang membawa budaya tersebut adalah golongan muda. Sikap sesetengah Masyarakat Orang Sungai yang kurang mengambil perhatian terhadap aspek kebudayaan dalam mengharungi arus pembangunan dan modenisasi akan menyebabkan adat istiadat perkahwinan itu hilang secara perlahan-lahan tanpa disedari. Oleh sebab itu, pembangunan modenisasi menjadi cabaran kepada Orang Sungai.

Sehubungan dengan itu, pembangunan dan modenisasi haruslah dikaji terlebih dahulu baik buruknya oleh Orang Sungai sebelum dilaksanakan. Walaupun pembangunan dan modenisasi itu biasanya mendatangkan kebaikan namun kesannya harus diketahui lebih awal oleh Masyarakat Sungai supaya mereka dapat mempersiapkan diri mereka terhadap kemajuan yang akan dilalui. Hal ini, juga boleh mengelakkan Orang Sungai daripada mengalami kejutan budaya.

b). Pengaruh budaya Asing

Tidak dinafikan lagi bahawa unsur-unsur asing telah masuk dalam kebudayaan Masyarakat Orang Sungai. Unsur-unsur asing ini bukan sahaja terdapat pada aspek perkahwinan Orang Sungai tetapi juga aspek lain seperti kepercayaan dan agama, upacara pengebumian dan sebagainya. Pengaruh budaya asing ini telah masuk sejak awal lagi iaitu sebelum penjajahan British dan Jepun. Di mana, pengaruh budaya asing yang terawal mempengaruhi adat istiadat perkahwinan Orang Sungai ialah suku kaum Suluk dan Cina. Kemasukan British telah membawa kepada pengaruh budaya barat serta penyebaran agama Kristian di kawasan ini. Namun begitu, pengaruh budaya asing tersebut tidaklah memberi kesan yang besar terhadap Orang Sungai jika dibandingkan dengan pengaruh budaya asing yang dialami pada zaman moden ini. Pengaruh budaya asing yang moden iaitu dari barat, Melayu, dan sebagainya telah masuk dalam minda Orang Sungai melalui cara moden iaitu media massa elektronik dan media cetak. Di samping itu, perhubungan yang semakin moden yang mana sesuatu kawasan itu bukan sahaja boleh dihubungi melalui jalan raya tetapi melalui telefon. Kemajuan dan perubahan tersebut memudahkan pengaruh budaya asing tersebar kepada Orang Sungai. Sikap terbuka dan mudah terpengaruh dengan gaya perkahwinan moden telah membawa mereka meninggalkan adat istiadat perkahwinan tradisional. Bagi menangani cabaran tersebut, Masyarakat Orang Sungai perlu mempunyai minda yang teguh yang tidak mudah terpengaruh dengan budaya asing.

c). Perkahwinan Campur

Perkahwinan campur juga menjadi salah satu cabaran yang dihadapi oleh Orang Sungai dalam usaha pengekalan adat istiadat perkahwinan. Perkahwinan campur yang di maksud oleh penyelidik ialah perkahwinan yang melibatkan perbezaan agama, bangsa, agama dan budaya serta bahasa. Perkahwinan campur ini berlaku apabila Orang Sungai pergi ke bandar untuk mencari kerja ataupun melanjutkan pelajaran mereka. Golongan yang pergi ke bandar ini biasanya generasi muda yang ingin menikmati kehidupan yang lebih terjamin dan selesa berbanding di kampung. Selain, belajar ataupun bekerja terdapat juga Orang Sungai yang pergi ke bandar untuk tujuan menjalankan urusan berkaitan dengan kerajaan dan pihak tertentu. Hal ini, secara tidak langsung akan memberikan peluang yang lebih besar kepada Orang Sungai tersebut untuk bertemu pasangan hidup mereka di bandar. Penduduk bandar yang terdiri dari pelbagai jenis bangsa, agama dan bahasa akan mewujudkan perkahwinan campur khususnya Orang Sungai yang berkahwin di bandar. Perkahwinan yang dilakukan di bandar menyebabkan perkahwinan yang menggunakan adat istiadat tidak digunakan lagi. Dalam konteks Orang Sungai, perkahwinan campur berlaku diantara gadis Orang Sungai dengan lelaki orang Cina, Melayu dan sebagainya. Perkahwinan tersebut secara tidak langsung akan menggunakan adat istiadat budaya Cina ataupun Melayu.

d). Pengaruh Agama

Pengaruh agama merujuk kepada peranan agama yang dianuti oleh Masyarakat Sungai iaitu agama Kristian. Perkembangan institusi agama yang sangat aktif di kawasan ini telah memberikan kesan yang begitu besar. Kematangan dari pemikiran orang tentang kepercayaan kepada Tuhan telah membawa kepada perubahan dalam amalan perkahwinan Orang Sungai. Perubahan ini berlaku apabila Orang Sungai tidak lagi percaya kepada kepercayaan karut atau animisme tersebut sebaliknya percaya bahawa Tuhan adalah yang berkuasa didunia bukannya pokok ataupun roh alam semulajadi. Kebanyakan ajaran agama yang dianuti oleh mereka tidak membenarkan mereka melakukan penyembahan berhala melalui upacara ritual yang dibuat semasa upacara perkahwinan seperti “sogit”. Masyarakat Sungai berpendapat bahawa segala adat yang tidak bersesuaian dengan ajar atau dilarang oleh agama tidak akan di turuti lagi. Hal ini, memberikan cabaran kepada Orang Sungai untuk mempertahankan amalan adat istiadat perkahwinan tersebut.

Oleh yang demikian, bagi membolehkan mereka mempertahankan adat itu Orang Sungai telah membuat beberapa perubahan bagi menyelaraskan adat istiadat perkahwinan itu dengan kepercayaan agama mereka yang mana kepentingan agama di dahulukan kemudian diikuti oleh adat istiadat perkahwinan tersebut.

4.3 KESIMPULAN.

Kesimpulannya, kaedah temuramah dan borang soal selidik yang digunakan oleh penyelidik untuk mendapatkan maklumat adalah berkesan namun masih terdapat beberapa aspek yang kekurangan data iaitu berkaitan dengan sistem berian dan pantang larang. Masalah ini berlaku disebabkan oleh beberapa *responden* dan *key informan* yang sudah tidak dapat mengingatkan lagi maklumat berkaitan dengan aspek tersebut. Walaubagaimanapun, penyelidik akhirnya dapat mengenal pasti adat istiadat perkahwinan Masyarakat Orang Sungai. Hasil kajian ini, penyelidik telah dapat membuat kesimpulan bahawa Orang Sungai mempunyai adat istiadat perkahwinan sendiri namun adat tersebut telah mengalami perubahan kesan daripada pembangunan dan modenisasi. Di samping itu, pengaruh budaya asing dan sikap Masyarakat Orang Sungai di kampung ini telah menyebabkan perubahan tersebut serta mewujudkan beberapa cabaran yang perlu ditempuhi dalam pengamalan adat istiadat perkahwinan itu.

BAB 5: RUMUSAN DAN KESIMPULAN

5.1 PENGENALAN

Bab ini membincangkan tentang cadangan-cadangan yang dikemukakan kepada tajuk ini dan pengkaji pada masa akan datang. Cadangan tersebut dikemukakan berdasarkan hasil dapatan kajian oleh pengkaji yang telah dibincangkan dalam bab sebelum ini. Perbincangan berkaitan dengan isu atau persoalan dalam bab sebelum ini telah membawa kepada beberapa cadangan terhadap kajian ini. Kebanyakan cadangan tersebut adalah hasil daripada temuramah dan borang soal selidik dengan *key informan* dan *responden* dalam kajian ini. Di samping itu, bab ini juga akan merumuskan keseluruhan tajuk kajian ini dengan padat dan ringkas berkaitan dengan aspek yang ingin dikaji oleh penyelidik sama ada ianya mencapai objektif ataupun tidak. Dalam pada itu, rumusan ini juga membolehkan masyarakat umum mengetahui isi kandungan kajian ini secara amnya.

RUMUSAN

Kajian ini merupakan satu kajian yang dijalankan terhadap Masyarakat Sungai yang terdapat di negeri Sabah. Masyarakat ini merupakan majoriti di bahagian Sandakan tetapi kebanyakan masyarakat negeri Sabah umumnya dan Malaysia amnya masih belum mengenali masyarakat ini. Malah ada diantara mereka yang langsung tidak mengetahui kewujudan Orang Sungai. Hal ini, menunjukkan bahawa kajian tentang Orang Sungai amat kurang berbanding suku kaum seperti Kadazandusun, Bajau, Murut dan sebagainya di negeri Sabah. Melalui kajian ini, pengkaji telah mengenalpasti dan mendokumentasikan satu analisis etnografi mengenai adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai yang tinggal di Kampung Penangah. Keunikan yang terdapat pada adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai ini telah menarik perhatian penyelidik untuk mengkaji salah satu amalan Masyarakat Sungai yang sehingga ke hari ini masih digunakan secara aktif. Penyelidikan ini juga telah mengkaji perubahan dan cabaran adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai yang merangkumi skop kajian tentang upacara atau peringkat perkahwinan, sistem berian yang digunakan, pakaian dan adat atau pantang larang yang digunakan oleh Masyarakat Sungai dalam majlis perkahwinan. Kesemua aspek tersebut sangat penting dalam adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai kerana mereka percaya bahawa jika adat tersebut tidak dituruti akan menyebabkan berlaku malapetaka kepada kehidupan mereka.

Namun begitu, perubahan zaman yang berlaku dengan pesat pada masa kini telah menyebabkan adat istiadat tersebut telah mengalami penghakisan budaya. Penghakisan budaya ini telah disebabkan oleh perkembangan dunia yang semakin canggih iaitu berasaskan sains dan teknologi maklumat. Walaupun, adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai tersebut masih digunakan tetapi ianya bukan lagi asli daripada budaya atau adat Orang Sungai sebaliknya adalah campuran unsur-unsur budaya asing yang telah menyerap masuk dalam kebudayaan Orang Sungai tanpa di sedari. Sikap terbuka, pengaruh budaya asing, pembangunan dan modenisasi serta mudah terpengaruh dengan sesuatu yang baru telah menyebabkan kemasukkan unsur asing ke dalam adat tersebut dan apabila kerap kali digunakan maka mereka telah menganggap itu adalah kebudayaan mereka. Hal ini, telah mengakibatkan Masyarakat Orang Sungai kehilangan identiti mereka. Kewujudan beberapa perubahan dalam adat istiadat perkahwinan tersebut telah membawa kepada cabaran kepada Masyarakat Sungai dalam pengekalan amalan istiadat perkahwinan itu. Diantara cabaran yang perlu dihadapi oleh Masyarakat Sungai termasuklah pembangunan dan modenisasi, pengaruh budaya asing, perkahwinan campur, pengaruh agama yang semakin membawa Masyarakat Sungai ke arah pemikiran yang lebih matang dalam aspek kepercayaan mereka. Jika Orang Sungai memandang hanya sebelah mata cabaran tersebut ianya akan membawa kesan yang negatif tetapi jika sebaliknya maka Masyarakat Sungai akan dapat mengatasi cabaran tersebut dengan jayanya. Sikap terbuka dan berfikiran secara profesional perlu ditanamkan dalam diri Masyarakat Orang Sungai supaya segala perubahan yang perlu dilakukan dapat di bincangkan dengan teliti tanpa mengira tahap pendidikan dan golongan umur. Generasi muda perlu diberi pendedahan kepada adat istiadat tersebut agar mereka mengetahui dan

menyedari bahawa mereka mempunyai tanggungjawab yang besar dalam pengekalan adat tersebut melalui institusi kampung.

5.3 CADANGAN

Cadangan merupakan sesuatu saranan atau pendapat yang dikemukakan bagi persediaan dalam mengatasi sesuatu masalah atau kesulitan yang telah berlaku terhadap individu atau institusi berkenaan. Melalui kajian ini, pelbagai cadangan telah dikemukakan oleh *responden* dan *key informan* kepada kajian ini. Namun begitu, pengkaji telah membahagikan cadangan tersebut kepada tiga iaitu institusi kampung yang merujuk kepada Ketua Kampung dan Jawatankuasa Keselamatan Kampung(JKKK), Kerajaan dan Badan-Badan Bukan Kerajaan(NGO) yang berkaitan dengan Institusi Seni dan Budaya serta Masyarakat Orang Sungai iaitu penduduk di Kampung Penangah.

5.3.1 Institusi Kampung

Institusi ini merupakan salah satu badan yang bertanggungjawab dalam pemeliharaan dan pemuliharaan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai. Oleh yang demikian, institusi ini yang di ketuai oleh Ketua Kampung dan di bantu oleh JKKK perlu membuat penyelidikan dan mengumpul maklumat berkaitan adat istiadat perkahwinan sejak dahulu untuk tujuan penyimpanan atau pemfailan. Institusi tersebut juga perlu membuat perubahan dari semasa ke semasa dan menetapkan

sesuatu perubahan itu berdasarkan persetujuan ramai supaya ianya selaras dengan perubahan zaman. Di samping, itu mewujudkan buku panduan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai haruslah diadakan bagi membolehkan generasi muda mengetahui dan dapat dijadikan panduan pada masa akan datang.

5.3.2 Kerajaan Dan Badan-Badan NGO.

Agensi-agensi kerajaan dan badan-badan bukan kerajaan seperti KEKKWA, Lembaga Kebudayaan Sabah, Persatuan Orang Sungai dan sebagainya sangat berperanan penting dalam hal ini. Di mana, melalui cadangan ini badan –badan tersebut perlu membantu institusi kampung dan individu yang ingin menjalankan penyelidikan tentang adat istiadat perkahwinan tersebut bagi mengelakkan daripada kepupusan adat tersebut. Di samping itu, penyelidikan terhadap Orang Sungai yang sebelum ini tidak diketahui kewujudannya akan memberikan penemuan baru dalam suku kaum etnik di Sabah. Bantuan dari segi kepakaran dalam bidang penyelidikan, peralatan, kewangan dan penerbitan perlu diaktifkan lagi oleh badan tersebut supaya hasil penyelidikan tersebut dapat digunakan oleh pelbagai lapisan masyarakat umum pada masa depan.

5.3.3 Masyarakat Orang Sungai

Cadangan ini merujuk kepada penduduk di lokasi kajian iaitu Mukim Penangah. Penduduk kampung ini haruslah bersikap secara terbuka dan berfikiran profesional dalam segala hal yang dilakukan oleh pihak kerajaan dan institusi kampung. Hal ini kerana, Masyarakat Orang Sungai tidak memberikan kerjasama dan sokongan kepada institusi kampung dalam hal adat istiadat perkahwinan sebaliknya lebih mementingkan diri sendiri apabila sesuatu perkahwinan diadakan. Sikap tersebut bukan sahaja menyusahkan institusi kampung terutamanya Ketua Kampung tetapi menjejaskan rancangan pengekalan pengamalan adat istiadat tersebut. Penerimaan secara positif terhadap sesuatu perubahan itu seharusnya di miliki oleh Masyarakat Orang Sungai.

5.4 CADANGAN UNTUK PENGKAJI AKAN DATANG

Cadangan untuk pengkaji akan datang di kemukakan oleh penyelidik bagi memudahkan pengkaji akan datang menjalankan kajian tentang Masyarakat Sungai. Cadangan topik yang dikemukakan pengkaji merupakan aspek yang tidak sempat dikaji oleh penyelidik dalam kajian ini. Oleh itu, pengkaji menyarankan kepada pengkaji akan datang supaya mengupas serta menjelaskan dengan lebih dalam lagi tajuk ini.

Kajian akan datang perlulah memfokuskan kepada pengaruh-pengaruh budaya asing yang telah wujud dalam adat istiadat perkahwinan Masyarakat Orang Sungai. Hal ini kerana, pengkaji telah mendapati bahawa adat istiadat perkahwinan yang diamalkan dan digunakan oleh Orang Sungai pada masa kini adalah hasil gabungan pelbagai budaya asing. Pada mulanya, pengaruh yang lebih menonjol ialah pengaruh budaya perkahwinan suku Kaum Suluk namun peredaran masa telah mengubah pengaruh tersebut menjadi cara perkahwinan Orang Barat dan selebihnya pula dipengaruhi oleh Orang Melayu. Dengan itu, pengkaji akan datang perlu melihat asal-usul dan apakah pengaruh yang telah bawa masuk ke dalam adat istiadat perkahwinan orang sungai.

Kewujudan pelbagai pengaruh budaya asing dalam adat istiadat perkahwinan Orang Sungai ini telah menimbulkan persoalan kepada masyarakat luar khususnya kepada pelawat asing atau tempatan dan juga generasi muda Masyarakat Sungai. Sesuatu adat yang di pertahankan akan mendatangkan persoalan kepada masyarakat umum sama ada adat tersebut di terima atau tidak oleh generasi muda pada zaman

moden ini. Sehubungan dengan itu, pengkaji akan datang perlu mengkaji apakah persepsi dan tanggapan masyarakat luar terhadap adat istiadat perkahwinan yang diamalkan oleh Masyarakat Sungai. Melalui topik ini, reaksi dan tindakbalas masyarakat luar terhadap amalan adat tersebut perlu ditekankan bagi mengetahui pendapat dan pandangan mereka.

Selain itu, pengkaji akan datang juga perlu mengkaji langkah-langkah pemeliharaan dan pemuliharaan yang telah dilakukan. Kajian tersebut pula akan melihat apakah langkah-langkah yang diambil bagi mengekalkan penggunaan adat istiadat perkahwinan dan siapakah yang terlibat dalam proses pemeliharaan dan pemuliharaan tersebut. Adakah wujud badan-badan yang dipertanggungjawabkan dalam hal ini atau tiada. Di mana melalui pemerhatian pengkaji, belum terdapat langkah pemuliharaan yang dijalankan terhadap adat ini, Masyarakat Sungai hanya bergantung kepada Ketua Kampung apabila ingin mengetahui tentang adat istiadat secara lisan. Ini menunjukkan bahawa adat istiadat itu akan hilang bila-bila masa sahaja.

5.5 KESIMPULAN

Kesimpulannya, cadangan yang dikemukakan dalam bab ini bukan sahaja tertumpu kepada satu pihak iaitu Masyarakat Orang Sungai dan institusi kampung tetapi merujuk kepada pelbagai pihak yang bertanggungjawab termasuklah Kementerian Kebudayaan, Kesenian Dan Warisan Negeri Sabah, Lembaga Kebudayaan Sabah dan sebagainya. Rumusan yang ringkas tetapi padat tentang tajuk kajian ini membolehkan masyarakat umum dapat mengenalpasti dan memahami dan menilai isi kandungan kajian ini sama ada menepati kehendak kajian atau tidak. Cadangan untuk pengkaji akan datang diharapkan dapat membantu pengkaji dalam menjalankan kajian dengan lancar.

BIBLIOGRAFI

- Amran Kasimin(1995) *Agama Dan Perubahan Sosial Di Kalangan Penduduk Asia Semenanjung Tanah Melayu*. Padilah Haji Ali(Penterjemah) Kuala Lumpur, Dewan Bahasa Dan Pustaka.
- Bronislaw Malinowski(1983) *Dinamik Bagi Perubahan Budaya: Satu Penyiasatan Mengenai Perhubungan Ras Di Afrika*. M.Kaberry(Penterjemah) Kuala Lumpur, Dewan Bahasa Dan Pustaka.
- Wan Hashim Wan Teh & A.Halim Ali(1999) *Rumpun Melayu Australia Barat*, Bangi, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mohd Fuad Abdullah(1989) *Melangkah Ke Jinjang Pelamin*, Sabah, Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan.
- Spitzack, J.A (1985) *Kalabuan House Building*, Sabah, Sabah Society Journal Jilid VIII(1): 3-36.
- Khati Galis(1990) *Adat Istiadat Perkahwinan Masyarakat Bisaya Sarawak*, Kuala Lumpur, Dewan Bahasa Dan Pustaka.
- Datu Bandira Datu Alang(1992) *Iranun Sejarah dan Adat Tradisi*, Kuala Lumpur, Dewan Bahasa Dan Pustaka.
- Haji Zainal Abidin Safarwan(1995) *Kamus Besar Bahasa Melayu Utusan*, Kuala Lumpur, Utusan Publications & Distributions Sdn. Bhd.
- Asmah Haji Omar(1983) *The Malay Peoples of Malaysia And Their Languages*, Kuala Lumpur, Dewan Bahasa Dan Pustaka.
- Pauline Bunce(1993) *Kepulauan Cocos(Keeling) Masyarakat Melayu Di Australia*, Padilah Haji Ali(Penterjemah) Kuala Lumpur, Dewan Bahasa Dan Pustaka.
- Robiah K.Hamzah(2001) *Teknik Dan Strategy Membimbing Remaja Membina Hubungan Berkualiti*, Kuala Lumpur, PTS Publications & Distributions Sdn. Bhd.

Julayhi Tani(1991) *Sosioekonomi Komunit Kadayan: Satu Kajian Kes*,
Kuala Lumpur, Dewan Bahasa Dan Pustaka.

Yaacob Harun(1992) *Keluarga Melayu Bandar Satu Analisis Perubahan*,
Kuala Lumpur, Dewan Bahasa Dan Pustaka.

Wibert E. Moore(1986) *Perubahan Sosial*, Chen Hock Tong(Penterjemah)
Kuala Lumpur, Dewan Bahasa Dan Pustaka.

R. Jaliman Jainin(1982)(November 1982). *Mengenal cara hidup Kaum Sungai
di Sabah*. Sarina, 150-156.

Yasir Abdul Rahman(1987), *Melanau Mukah: Satu Kajian Budaya*. Kuala Lumpur,
Dewan Bahasa dan Pustaka.

Norazit Selat(1989), *Konsep Asas Antropologi*, Kuala Lumpur, Dewan Bahasa dan
Pustaka.

Judith Djamour(1979), *Keluargaan dan Perkahwinan Orang Melayu Singapura*,
Kuala Lumpur, Dewan Bahasa dan Pustaka.

LAMAN WEB:

www.kekkwa.com.my

www.muziumsabah.com.my

www.lks.com.my

www.muziumsarawak.com.my

www.sabahgaleri.com.my

www.unimas.com.my

www.dbp.com.my

www.emas.gov.com.my

www.sabahgov.com.my

LAMPIRAN

FAKULTI SENI GUNAAN DAN KREATIF

BORANG SOAL SELIDIK

Kajian adalah tentang perubahan dan cabaran adat istiadat perkahwinan Masyarakat Sungai di Kampung Penangah, Sabah.

Kajian ini adalah untuk mengenalpasti adat istiadat perkahwinan yang diamalkan oleh Masyarakat Sungai dan menilai sejauhmanakah amalan tersebut diamalkan pada masa kini serta mengkaji cabaran yang dihadapi dalam pengamalan adat istiadat perkahwinan tersebut.

Arahan:

Borang Soal Selidik ini mengandungi empat bahagian iaitu A, B, C dan D. Maklumat yang diperolehi akan digunakan untuk ujian akademik dan segala jawapan akan dirahsakan. Sila jawab semua dengan lengkap.

Bahagian A: Latar belakang responden.

Sila tandakan (/) pada jawapan yang anda pilih.

1. Jantina

☐

Lelaki

☐

Perempuan

2. Status

☐

Bujang

☐

Sudah berkahwin

☐

Lain-Lain, nyatakan.....

3. Umur

☐

18 - 27 Tahun

☐

28 - 37 Tahun

☐

38 - 47 Tahun

☐

48 - 58 Tahun

☐

59 Ke atas

4. Agama

☐

Islam

☐

Kristian

☐

Lain-lain, nyatakan.....

5. Tahap Pendidikan

- ☐ Tidak pernah bersekolah
- ☐ Sekolah Rendah(Darjah Enam)
- ☐ SRP atau PMR
- ☐ Sijil Pelajaran Malaysia(SPM)
- ☐ STPM atau DIPLOMA
- ☐ Ijazah Sarjana Muda ke atas.....

6. Pekerjaan

- ☐ Sektor Kerajaan
- ☐ Sektor Swasta
- ☐ Pelajar
- ☐ Petani / kerja sendiri

Bahagian B: Amalan Adat Istiadat.

Sila tandakan (/) pada jawapan yang anda pilih.

1. Adakah tuan/puan berkahwin dengan menggunakan adat istiadat perkahwinan orang sungai?
☐ Ya ☐ Tidak
2. Apakah tahap pengamalan adat istiadat tersebut? Jika “YA”..
 - a). Sepenuhnya
 - b). Separuh
 - c). Tidak menggunakannya
3. Jika “TIDAK” atau hanya separuh sahaja, mengapa?
 - a). Mengikut Kesesuaian
 - b). Kesuntukan Masa
 - c). Tidak sesuai
 - d). Lain-lain,nyatakan.....
4. Pada Pendapat tuan/ puan, adakah adat istiadat tersebut masih sesuai digunakan pada zaman Moden ini?
☐ Ya ☐ Tidak
5. Adakah Orang Sungai mempunyai Sistem Berian/ Hantaran?
☐ Ya ☐ Tidak
6. Adakah Orang Sungai mempunyai pakaian khas untuk pengantin lelaki dan perempuan dalam majlis perkahwinan?
☐ Ya ☐ Tidak
7. Pada pendapat tuan/puan, adakah orang sungai mengamalkan adat atau pantang larang dalam adat istiadat perkahwinan?
☐ Ya ☐ Tidak

Bahagian C: Perubahan Adat Istiadat.

1. Bilakah kali terakhir anda menyaksikan perkahwinan orang sungai dilakukan mengikut adat istiadat sepenuhnya?
 - a). Tahun 60-70an
 - b). Tahun 80-90an
 - c). Tahun 2000 ke atas
2. Manakah yang lebih meriah, perkahwinan pada zaman:
 - a). Tahun 60-70an
 - b). Tahun 80-90an
 - c). Tahun 2000 ke atas
3. Jika tuan/puan menguruskan perkahwinan anak pada masa hadapan adakah tuan/puan menggunakan adat istiadat perkahwinan orang sungai sepenuhnya?
 - a). Ya
 - b). Tidak
 - c). Ikut kesesuaian
4. Sila susun urutan peringkat perkahwinan Orang Sungai dibawah dari awal hingga akhir mengikut nombor?

Peringkat/acara	Susunan
1. Mangiri	
2. Painakod	
3. Musunah	
4. Moilog	
5. Minakod	
6. Mupatah	
7. Mangalisiw	
8. Musagang	

5. Adakah wujud perubahan dalam adat istiadat perkahwinan masyarakat sungai dalam aspek berikut:

6). Peringkat perkahwinan / acara. ☐ Ya ☐ Tidak

Perubahan:.....

7). Sistem berian atau Hantaran ☐ Ya ☐ Tidak

Perubahan:.....

8). Pakaian ☐ Ya ☐ Tidak

Perubahan:.....

9). Adat atau pantang larang ☐ Ya ☐ Tidak

Perubahan:.....

10. Pada pendapat tuan/puan apakah yang menyebabkan perubahan tersebut berlaku?

- a). Pembangunan dan Modenisasi
- b). Sikap terbuka
- c). Mudah terpengaruh
- d). Pengaruh budaya Asing
- e). Lain-lain, nyatakan.....

11. Setujukah tuan/puan bahawa modenisasi merupakan agen utama yang menyebabkan perubahan terhadap adat istiadat perkahwinan Orang Sungai?

- a). Setuju
- b). Tidak setuju
- c). Sangat setuju
- d). Kurang pasti

Bahagian D: Cabaran dan Cadangan

1. Pada pendapat tuan/puan, adakah adat istiadat masyarakat sungai mampu bertahan 10 tahun akan datang?

☐ Ya

☐ Tidak

2. Jika “Ya” atau “Tidak” apakah mungkin sebabnya?

a). _____
b). _____
c). _____
d). _____
e). _____

3. Apakah cabaran yang dihadapi oleh masyarakat sungai dalam pengamalan adat istiadat perkahwinan tersebut?

a). _____
b). _____
c). _____
d). _____

4. Bagaimanakah tuan/puan menghadapi cabaran-cabaran tersebut sebagai orang sungai?

a). _____
b). _____
c). _____
d). _____

5. Apakah cadangan tuan/puan untuk memelihara dan memulihara adat istiadat perkahwinan orang sungai daripada terus dilupakan oleh generasi muda?

a). _____
b). _____
c). _____
d). _____
e). _____

Soalan untuk Key Informan.

Bahagian A

Nama: _____

Umur: _____

Jantina: _____

Agama: _____

Bangsa: _____

Asal: _____

Tahap Pendidikan: _____

Jawatan: _____

Bahagian B

1. Kenapakah Masyarakat Sungai dipanggil Orang Sungai?
2. Apakah kegiatan Orang Sungai?
3. Apakah kepercayaan atau agama yang dianuti oleh Orang Sungai?
4. Apakah kebudayaan Masyarakat Sungai?
5. Mengapakah Kampung ini di namakan Penangah?
6. Bilakah kampung ini di buka dan siapakah yang membukanya?
7. Adakah penduduk kampung ini semuanya Orang Sungai?
8. Adakah masyarakat ini masih mengamalkan adat istiadat perkahwinan Orang Sungai?
9. Adakah wujud perubahan dalam sistem adat istiadat perkahwinan tersebut?
10. Adakah tuan/puan setuju bahawa modenisasi merupakan agen perubahan yang utama?
11. Apakah cabaran-cabaran yang bakal dihadapi oleh Orang Sungai dalam mengekalkan pengamalan adat istiadat tersebut?
12. Apakah cadangan tuan/puan terhadap pemeliharaan dan pemuliharaan adat istiadat perkahwinan daripada lupus?

SKRIP TEMURAMAH.

Tarikh: 09 Disember 2006.

Nama: En. Osmon Lutiam

Umur: 49 Tahun

Jantina: Lelaki

Agama: Kristian

Bangsa: Sungai Kalabuan

Tahap Pendidikan: Lulus Darjah Enam

Jawatan: Wakil Ketua Anak Negari Kg. Penangah.

Pengkaji: Apakah upacara yang perlu dilalui dalam proses perkahwinan?

En. Osmon: Biasanya cara perkahwinan orang sungai dimulai dengan menghantar cincin(pandulong om saputangan). Pihak lelaki akan menggunakan orang tengah untuk menghantar cincin. Orang tengah tersebut bertanggungjawab menyampaikan hasrat pihak lelaki kepada pihak perempuan. Apabila hasrat pihak lelaki tersebut atau “pandulong om saputangan” tersebut di terima oleh pihak perempuan maka pihak perempuan haruslah menetapkan atau menentukan tarikh untuk upacara “moilog”(hari pertunangan). Upacara tersbut akan diikuti oleh penetapan berian atau ‘buru’ yang bermaksud menetapkan berapakah berian atau ‘buru’ yang diminta oleh pihak perempuan. Mengikut sistem berian atau ‘buru’ Orang Sungai, “mubarang” adalah sistem yg digunakan. Diantara barangan yang diperlukan termasuklah gong 3

biji, “buang” ganti “liningkong”, “tungkasulid” lima “kotos”, “lungung”(keranada) satu pasang, dan belanja dapur 8 tin beras. Selepas itu, tempoh pertunangan akan di tentukan oleh kedua-dua belah pihak. Pertunangan biasanya berlangsung selama setahun atau setengah tahun. Sepanjang tempoh pertunangan itu, kedua-dua belah pihak mestilah membuat persiapan untuk hari perkahwinan nanti. Pihak lelaki perlu menyediakan ‘buru’ yang diminta oleh pihak perempuan. Sebelum tiba hari persandingan, upacara “painakod” akan dijalankan di rumah pihak lelaki bertujuan untuk merapatkan hubungan dan seling mengenal diantara pihak lelaki dengan pihak perempuan. Selepas itu, upacara ‘musunah’ pula akan diadakan iaitu menentukan tarikh sebenar perkahwinan secara terperinci. Apabila tiba hari persandingan atau ‘minakod’, upacara ‘mangapit’ belanja akan diadakan terlebih dahulu iaitu menghantar 8 tin beras dan juga belanja lain seperti ‘rait-rait’ yang di minta oleh pihak perempuan. Apabila upacara tersebut selesai maka upacara ‘minakod’ akan dijalankan pada sebelah tengahari. Pada masa ini upacara ‘murikin’ akan berlangsung iaitu perbincangan tentang ‘buru’ dan berian yang di bawa oleh pihak lelaki. Kemudian, pengapit perempuan akan menghantar ‘tinitikan om tinutusan’ kepada pengantin lelaki. Lepas itu, ahli keluarga pengantin lelaki akan pergi ke bilik pengantin perempuan dengan membawa buah tangan seperti kalung, anting-anting dan sebagainya. Upacara ini di panggil ‘kasuaan’. Selepas itu pengantin perempuan pula akan keluar dari bilik dan diminta minum di sebuah tempayan khas(kaang) untuk kedua-dua pengantin. Upacara ini di

panggil 'musundan' dimana, Ketua Kampung akan membacakan doa restu dengan meranjiskan air tapai kepada kedua-dua pengantin semasa sedang minum. Upacara ini menunjukkan bahawa kedua-dua pengantin sudah sah menjadi pasangan suami isteri. Selesai sahaja upacara ini, pengantin akan pergi mandi. Manakala tetamu pula akan menikmati makanan dan minuman seperti tapai sehingga malam. Pada waktu tengah malam satu lagi acara yg di panggil 'runsai' akan diadakan dan kedua-dua pengantin wajib untuk menyertai 'runsai' tersebut. 'Runsai' merupakan satu bentuk tarian sambil menyanyi dalam bentuk bulatan. Kebiasaannya, bahasa yang digunakan amat mendalam dan sukar difahami. 'Runsai' bertujuan untuk memberikan nasihat kepada kedua-dua pengantin.

Pada keesokan hari, pengantin pula melalui upacara 'mangalisiw'. Upacara ini bermaksud pengantin akan pergi ke rumah pihak lelaki untuk di raihkan. Upacara ini mempunyai persamaan dengan 'minkaod' cuma tempatnya adalah berbeza. Selain itu, semasa upacara 'mangalisiw' juga keluarga pihak lelaki khususnya ibu pengantin lelaki akan 'meyingkag' atau memberikan barang kepada pengantin perempuan dalam bentuk peralatan seperti pinggan, mangkuk, gelas tapak dan talam. Dalam pada itu, satu benda juga akan di berikan iaitu dipanggil 'salapah kakampu' iaitu barang tembaga akan diberikan kepada pengantin perempuan. Sebelum pengantin tersebut meninggalkan rumah pihak perempuan, satu adat yang perlu di lakukan iaitu pengantin perlu menyediakan sejenis makanan yang di panggil

‘buntili’. Makanan tersebut di sediakan oleh kedua-dua mempelai tanpa bantuan orang ramai dan diberikan kepada tetamu yang hadir.

Pengkaji: Apakah pakaian yang digunakan oleh pengantin?

En. Osmon: Sebenarnya Orang Sungai tidak mempunyai pakaian pengantin yang tulen. Hal ini kerana, Orang Sungai telah meniru pakaian Orang Suluk yang terdapat ramai di Kg. Penangah suatu ketika dahulu. Pakaian lelaki adalah baju putih dengan *kot* manakala seluar pula putih atau hitam dengan menggunakan pindung atau sarung. Hiasan di kepala pula adalah ‘talungas’ atau memakai topi hitam seolah-olah bentuk songkok yg berjalur emas.

Pengkaji: Apakah Orang Sungai di Kg ini menggunakan atau mengamalkan pantang larang dalam perkahwinan?

En. Osman: ‘Kadaat’ atau mimpi buruk bermaksud tidak boleh meneruskan sesuatu hasrat untuk meminang jika terdapat mimpi yang memberikan tanda-tanda yang tidak baik. Hal ini memerlukan masa untuk meneruskan hasrat tersebut atau ‘olokon poh sangawi’

Pengkaji: Apakah perubahan yang berlaku pada masa kini?

En. Osmon: Dari segi berian terdapat dua jenis iaitu ‘mubarang’ dan ‘kompilit’ yang menggunakan wang untuk menggantikan barang yang sukar di dapati pada masa kini. Selain itu, upacara seperti ‘mamiaw’, ‘timbalai’

dan sebagainya di sebabkan golongan tua yang mengetahui upacara dan doa semasa upacara tersebut dijalankan sudah tidak ada lagi. Kewujudan agama adalah sebab utama pantang larang tersebut tidak lagi digunakan.

Pengkaji: Pada pendapat anada apakah yang menyebabkan perubahan tersebut berlaku?

En.Osmon: Sebab utama perubhan tersebut adalah barangan dari nenek moyang yang di minta sukar diperolehi pada masa kini. Contohnya, pakaian pindung merupakan pakaian khas untuk pengantin lelaki dan pada masa dahulu kain pindung sangat mahal dan sukar didapati. Ini menyebabkan Orang Sungai terpaksa memakai seluar panjang tanpa pindung. Manakala, berian pula wang digunakan untuk menggantikan barang lama yang tidak diperolehi lagi pada masa kini.

Pengkaji: Apakah cadangan anda supaya adat istiadat tersebut tidak dilupakan?

En.Osmon: Menguatkuasakan adat istiadat perkahwinan tersebut. Khususnya penduduk yang tidak mengikuti atau menyokong adat yang telah di persetujui oleh masyarakat pada masa kini. Tindakan akan diambil jika penduduk tersebut tidak mematuhi peraturan yang telah ditetapkan.

Pengkaji: Apakah asal-usul Orng Sungai di Kg ini?

En.Osmon: Sebenarnya, Orang Sungai di kg ini adalah 'labu kalabuan' dan bukannya Orang Sungai. Orang Sungai hanya sebagai gelaran sahaja.

Pengkaji: Apakah asal usul nama kg penangah?

En.Osmon: Pada mulanya terdapat pokok ingaton(pokok pinang) yang sangat tinggi di kg ini. Apabila pokok 'ington' tersebut berbuah, buah 'ington' itu hanya masak diatas pokok atau 'kumapinang gah' itu kerana tidak ada orang yang mampu dan berani memanjat pokok pinang tersebut kerana sangat tinggi atau 'alayuh'. Pada suatu hari terdapat seorang pemuda yang berasal dari Kg. Nangoh telah memanjat pokok pinang tersebut. Pemuda tersebut telah berjaya sampai ke puncak pokok pinang dan megambil buah pinang itu. Apabila pemuda tersebut telah selamat sampai ke bawa pokok pinang maka orang di kg ini pun menamakan tempat tersebut sempena dengan nama pokok pinang dengan tempat asal pemuda yang berjaya memanjat pokok itu. Gabungan kedua-dua perkataan pinang dan Nangoh menjadi 'Pinangoh'. Sehingga ke hari ini di kenali Kampung Penangah.

GAMBAR PERKAHWINAN.

UPACARA MOILOG

UPACARA PAINAKOD

UPACARA MINAKOD

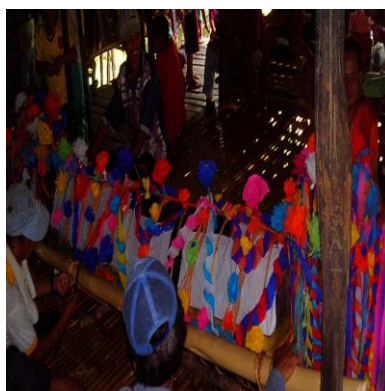
UPACARA MANGALISIW

UPACARA RUNSAI

BERIAN / BURU

ALAT MUZIK GONG

UPACARA SOGIT

